

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ
STREDISKO
PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

**Ja samu seba vnímam
ako obyčajného človeka:**

**Obhajcovia a obhajkyne
ľudských práv na Slovensku**

Názov: „Ja samu seba vnímam ako obyčajného človeka.“
Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv na Slovensku.

Vydalo: **Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Bratislava, 2023**

Autorky:
Katarína Medľová,
Radka Vicenová

Za obsah a jazykovú úpravu zodpovedajú autorky.

Grafická úprava:
Kovidesign
Kamila Černáková

Obálka a fotografia 3. kapitoly:
Jakub Kováč

Ostatné fotografie použité v tejto publikácii sú ilustračné a boli riadne licencované z freepik.com.

Tlač: **Expresta s.r.o., Bratislava**

ISBN: 978-80-99917-88-1 (tlač)
978-80-99917-89-8 (online)

“ Ja samu seba vnímam ako obyčajného človeka. V podstate som týmto aj prekvapená, lebo aktivista alebo obhajca je niekto, kto robí niečo veľké a ja robím veci vlastne tak od srdca. (...) Čiže nevnímam sa vôbec ako aktivistka alebo obhajca ľudských práv, ak pán Boh dá, tak možno jedného dňa tak bude, ale momentálne sa však cítim ako človek, ktorý chce pomôcť, ale cítim tu nedostatok opory. ”

- (R19)

Obsah

Úvod	6
1. Kto sú obhajcovia a obhajkyne ľudských práv	7
1.1 Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv	8
1.2 Povinnosti štátov s ohľadom na obhajcov a obhajkyne ľudských práv	9
1.3 Výzvy, ktorým obhajcovia a obhajkyne ľudských práv čelia	14
1.4 Poznámky k metodológii	17
2. Obhajkyne ľudských práv žien	20
2.1 Reakcie verejnosti na prácu respondentiek v súvislosti s opakovanými legislatívnymi návrhmi obmedzujúcimi prístup k bezpečným formám UPT	23
2.2 Prekážky vo financovaní a administratívne zázemie	26
2.3. Prekážky v participácii a prístup k informáciám	27
3. Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv LGBTI+ ľudí	29
3.1 Vnímanie aktivizmu a motivácia	30
3.2 Klíma pre prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv	32
3.3 Odozvy na prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv	34
3.4 Prístup k rozhodovaniu, participácia a spolupráca	35
3.5 Prístup k finančným a grantovým schémam	37
4. Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv Rómov a Rómok	38

4.1	Vnímanie aktivizmu a motivácia	39
4.2	Klíma pre prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv	42
4.3	Odozvy na prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv	44
4.4	Prístup k rozhodovaniu, participácia a spolupráca	46
4.5	Prístup k finančným a grantovým schémam	48
5.	Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv ľudí so zdravotným znevýhodnením	50
5.1	Vnímanie aktivizmu a motivácia	51
5.2	Klíma pre prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv	56
5.3	Odozvy na prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv	59
5.4	Prístup k rozhodovaniu, participácia a spolupráca	61
5.5	Prístup k finančným a grantovým schémam	62
	Záver	63
	Vnímanie aktivizmu a motivácia	64
	Klíma v krajine	65
	Odozvy na prácu	67
	Prístup k rozhodovaniu, participácia a spolupráca	68
	Prístup k finančným a grantovým schémam, inštitucionálna podpora	68
	Podporné mechanizmy obhajcov a obhajkýň ľudských práv	69
	Zoznam odporúčaní	70
	Zoznam ďalších zdrojov	73
	Kontakty	78

Úvod

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (ďalej ako „Stredisko“) je vnútroštátna autorita zriadená na podporu a ochranu ľudských práv a národný antidiskriminačný orgán. Národná rada Slovenskej republiky (ďalej ako „Národná rada SR“) ho zriadila prijatím zákona č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva (ďalej ako „zákon o Stredisku“), ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1994. Zriaďovací zákon bol výsledkom Dohody vlády Slovenskej republiky (ďalej ako „vláda SR“) a Organizácie Spojených národov o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva publikovanej Oznámením Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 29/1995 Z. z. Stredisko plní úlohy v dvoch významných oblastiach spoločenských a právnych vzťahov. Prvú vyjadruje jeho poslanie chrániť a podporovať ľudské práva a základné slobody, druhú vymedzujú predovšetkým ustanovenia zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon).

6 V rámci svojho mandátu je úlohou Strediska aj monitorovanie a hodnotenie dodržiavania ľudských práv na Slovensku a uskutočňovanie výskumov na poskytovanie údajov v oblasti ľudských práv a ich šírenie. Stredisko si uvedomuje nezastupiteľnú úlohu občianskej spoločnosti na ochrane a podpore ľudských práv a demokracie na Slovensku. Keďže národné aj medzinárodné ľudskoprávne inštitúcie dlhodobo a pravidelne upozorňujú na zúžený demokratický priestor pre občiansku spoločnosť na Slovensku a problémy, ktorým občianska spoločnosť čelí, Stredisko sa rozhodlo téme jej ochrany a podpory venovať zvýšenú pozornosť. Napriek tomu, že vo verejnom diskurze sú prítomné viaceré ľudskoprávne témy, veľmi málo sa hovorí o bezpečnosti a podpore práve tých, ktorí sa venujú presadzovaniu a ochrane ľudských práv. Cieľom výskumu bolo preto získať konkrétne poznatky a skúsenosti ľudí, ktorí sa profesijne alebo vo svojom voľnom čase venujú obhajobe ľudských práv na Slovensku. Často si totiž sami ani neuvedomujú zásadnú úlohu, ktorú zohrávajú pri ochrane demokratických hodnôt a právneho štátu na Slovensku a niekedy sa jednoducho považujú za obyčajných ľudí, ktorým záleží na ostatných okolo seba.

Rozhovory s dvadsiatimi šiestimi individuálnymi obhajcami a obhajkyňami ľudských práv prebiehali od februára 2022 do novembra 2023 a touto publikáciou sa Stredisko snaží priniesť ich neoceniteľné pohľady, skúsenosti, stratégie a odporúčania pre štát. Za ich čas, ochotu a sprostredkovanie svojich skúseností im veľmi pekne ďakujeme.

1. Kto sú obhajcovia a obhajkyne ľudských práv

1.1 Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv

Pod pojmom „obhajcovia a obhajkyne ľudských práv“ bežne rozumieme osoby, ktoré samostatne alebo spolu s inými ľuďmi podporujú a ochraňujú ľudské práva mierovým spôsobom. Venujú sa jednotlivým ľudským právam (napr. právo na vzdelanie, právo na bývanie, právo na zdravie, environmentálne práva), právam určitých skupín (napr. právam LGBTI+ osôb, právam detí, právam ľudí na úteku) alebo ľudským právam všeobecne a komplexne.¹ V minulosti boli nazývaní aj ako aktivisti alebo aktivistky. Vykonávajú túto činnosť samostatne alebo ako súčasť formálnej alebo neformálnej skupiny alebo organizácie - pod obhajcami a obhajkyňami ľudských práv totiž môžeme zároveň rozumieť aj celé skupiny alebo organizácie (vrátane mimovládnych ľudskoprávných organizácií alebo národných inštitúcií pre ľudské práva).

Aktivity, ktoré obhajcovia a obhajkyne ľudských práv pri svojej práci využívajú sú rôzne a patrí medzi ne napríklad:²

- monitorovanie a reportovanie o porušení ľudských práv;
- publikačná činnosť;
- implementácia ľudskoprávných záväzkov, napríklad pomocou projektov na podporu bývania, zdravia alebo vzdelávania;
- obhajoba a podpora obetí porušení ľudských práv, vrátane obhajoby pred súdmi alebo psychologická a sociálna podpora;
- vzdelávanie v oblasti ľudských práv a sieťovanie, organizovanie výstav, festivalov a diskusií;
- organizovanie verejných petícií, pochodov a zhromaždení, demonštrácií, bojkotov, školských štrajkov;
- pripomienkovanie a navrhovanie politík a legislatívy.

Mnoho obhajcov a obhajkyň ľudských práv sa neidentifikuje týmto pojmom alebo nepoužívajú termíny ako „obhajoba ľudských práv“ ako popis svojej práce (t. j. venujú sa napríklad komunitnej práci, poskytovaniu služieb a podobne). Ich práca je však takisto dôležitá pre podporu a ochranu ľudskoprávných štandardov a smeruje k odstráneniu všetkých porušení ľudských práv a základných slobôd. Navyše, aj keď v tradičnom ponímaní obhajcovia a obhajkyne ľudských práv pracujú najmä v neziskovom sektore alebo ako súčasť občianskej spoločnosti, za obhajcov a obhajkyne ľudských práv v niektorých situáciách môžeme považovať ľudí v rôznych profesiách, napríklad aj novinárov a novinárky,

¹ Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: *About human rights defenders*, dostupné v AJ na: <https://www.ohchr.org/en/issues/srhrdefenders/pages/defender.aspx>

² Ibid.

zdravotníckych pracovníkov a pracovníčky, a dokonca aj zamestnancov a zamestnankyne štátnej a verejnej správy.³

Najmä v súvislosti s právami osôb so zdravotným znevýhodnením sa používa aj výraz **sebaobhajovanie** – kedy sa ľudia so zdravotným znevýhodnením sami alebo v skupine ostatných sebaobhajcov a sebaobhajkýň postavíia sami za seba, posilňujú svoje postavenie v spoločnosti a advokujú za naplnenie svojich ľudských práv.⁴ V tejto publikácii Stredisko používa výraz sebaobhajovanie v tomto význame. V širšom slova zmysle sa pod sebaobhajovaním môže však rozumieť aj aktivita/aktivizmus akýchkoľvek osôb v znevýhodnenom postavení, ktoré systematicky obhajujú svoje ľudské práva alebo záujmy.

1.2 Povinnosti štátov s ohľadom na obhajcov a obhajkyne ľudských práv

Štáty majú povinnosť ochraňovať obhajcov a obhajkyne ľudských práv, odsúdiť porušovanie ich práv a zabrániť mu, zdržať sa ich zastrašovania a prenasledovania a zároveň rešpektovať a podporovať ich aktivity a vytvárať bezpečné a podporné prostredie pre ich prácu.⁵ Bezpečné a podporné prostredie pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv zahŕňa nasledovné:⁶

- priaznivý právny a inštitucionálny rámec;
- prístup k spravodlivosti;
- efektívne a nezávislé vnútroštátne inštitúcie na ochranu a podporu ľudských práv;
- účinné politiky ochrany a verejnej podpory;
- venovanie osobitnej pozornosti výzvam, ktorým čelia ženy a dievčatá;
- existencia silnej, dynamickej a rôznorodej komunity obhajcov a obhajkýň ľudských práv.

3 Ibid.

4 Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v SR: „Sebaobhajovanie“, 5. september 2012, dostupné na <https://www.zpmpvsvr.sk/index.php/co-robime/pre-ludi-s-mp/sebaobhajovanie>

5 Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders*. Situation of women human rights defenders, A/HRC/40/60, 10. januára 2019, bod 19, dostupné v AJ na <https://digitallibrary.un.org/record/1663970?ln=en>

6 Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders*, A/HRC/25/55, 23. december 2013, dostupné v AJ na <https://digitallibrary.un.org/record/766909>

Okrem národných a medzinárodných ľudskoprávnych záväzkov, ktorými je Slovenská republika viazaná a ktoré sa vzťahujú na všetky osoby, vrátane obhajcov a obhajkyň ľudských práv (vrátane práva na slobodu prejavu a práva na informácie, slobody zhromažďovania a združovania, práva na slobodu a bezpečnosť, rešpektovania súkromného a rodinného života, slobody myslenia, rovnosti pred zákonom, nediskriminácie, ochrany životného prostredia, a.i.), bola na pôde OSN prijatá aj špecifická deklarácia s ohľadom na obhajcov a obhajkyne ľudských práv - **Deklarácia o práve a povinnosti jednotlivcov, skupín a orgánov spoločnosti podporovať a chrániť všeobecne uznávané ľudské práva a základné slobody**, známa aj ako **Deklarácia OSN o ochrancoch ľudských práv**.⁷

10

Napriek tomu, že sama osebe nie je právne záväzným nástrojom, poskytuje prehľad zásad a práv ukotvených v iných právne záväzných medzinárodných nástrojoch (ktorým je napríklad Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach). Bola prijatá konsenzom štátov, vrátane Slovenskej republiky, ako Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 53/144 v roku 1998. Okrem iného uznáva, že „každý má právo, ako jednotlivec alebo spoločne s inými, zúčastňovať sa nenásilných aktivít proti porušovaniu ľudských práv a základných slobôd,“ (čl. 12 ods. 1) a zároveň ukladá štátom povinnosť prijať všetky potrebné opatrenia, „aby každému, či už jednotlivo, alebo spoločne s inými, zabezpečil ochranu zo strany kompetentných orgánov voči akejkoľvek forme násillia, hrozby, represálií, diskriminácie de facto i de iure, nátlaku alebo iného svojvoľného konania ako odvety za to, že legitímne uplatnil práva uvedené v tejto deklarácii“ (čl. 12 ods. 2).⁸

Štáty majú podľa deklarácie zároveň zodpovednosť prijať legislatívne, súdne, administratívne alebo iné primerané opatrenia s cieľom zvýšiť povedomie všetkých osôb o ich občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (čl. 14). Zároveň má štát zodpovednosť viesť rýchle a neustranné vyšetrovanie údajného porušovania ľudských práv (čl. 9 ods. 2) a poskytnúť účinný prostriedok nápravy pre obeť porušenia ľudských práv (čl. 9 ods. 1).⁹

7 Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: *Deklarácia o práve a povinnosti jednotlivcov, skupín a orgánov spoločnosti podporovať a chrániť všeobecne uznávané ľudské práva a základné slobody*, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders/declaration-human-rights-defenders> a v SJ na https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Defenders/Declaration/Slovak_declaration.pdf

8 Ibid.

9 Ibid.

Obhajcom a obhajkyniam ľudských práv okrem iného priznáva aj právo:¹⁰

- ako jednotlivec alebo spoločne s inými, presadzovať a usilovať o ochranu a uplatňovanie ľudských práv a základných slobôd na národnej aj medzinárodnej úrovni;
- pokojne sa stretávať alebo združovať, zakladať mimovládne organizácie a občianske združenia;
- komunikovať s mimovládnyimi alebo medzivládnyimi organizáciami;
- vyhľadávať, získavať a prijímať informácie o ľudských právach;
- podávať sťažnosti súvisiace s ľudskými právami;
- ponúkať a poskytovať odborne kvalifikovanú právnu pomoc alebo iné poradenstvo a pomoc pri ochrane ľudských práv;
- žiadať, prijímať a využívať prostriedky na účely ochrany ľudských práv (vrátane prijímania finančných prostriedkov zo zahraničia).

Dôležitú úlohu spĺňajú aj samotné inštitúcie OSN, vrátane mandátu **osobitného spravodajcu OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv**. Osobitní spravodajcovia sú experti a expertky, ktorí poskytujú správy o obhajcoch ľudských práv vrátane špecifických skupín, napríklad environmentálnych obhajcoch a obhajkyniach alebo deťoch a mládeži. Vykonnávajú takisto oficiálne návštevy členských štátov, poskytujú analýzu pripravovaných zákonov alebo prijímajú podnety od individuálnych obhajcov a obhajkýň ľudských práv o porušení ich ľudských práv.¹¹

11

Vnútroštátne inštitúcie pre ľudské práva (akou je aj Slovenské národné stredisko pre ľudské práva) prijali na 13. medzinárodnej konferencii Globálnej aliancie národných inštitúcií pre ľudské práva v roku 2018 aj tzv. **Marakéšsku deklaráciu**. Deklarácia stanovuje záväzky, ktoré prijali tieto inštitúcie na podporu a ochranu obhajcov ľudských práv, s osobitným zreteľom na ženy – obhajkyne ľudských práv.¹²

V európskom priestore boli prijaté tzv. **Usmernenia Európskej únie o obhajcoch ľudských práv**, ktoré ustanovujú prístup EÚ k podpore a

10 Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: *Deklarácia o ochrancoch ľudských práv*, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders/declaration-human-rights-defenders>

11 Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: „Osobitný spravodajca pre situáciu obhajcov ľudských práv“, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders>.

12 Globálna aliancia národných ľudskoprávnych inštitúcií (GANHRI): *The Marrakesh Declaration. “Expanding the civic space and promoting and protecting human rights defenders, with a specific focus on women: The role of national human rights institutions”*, dostupné v AJ na https://ganhri.org/wp-content/uploads/2019/11/Marrakech-Declaration_ENG_-12102018-FINAL.pdf

ochrane obhajcov ľudských práv v tretích krajinách.¹³ Európska únia poskytuje aj strategickú podporu pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv v ohrození, vrátane relokačných schém pre obhajcov a obhajkyne z tretích krajín.¹⁴

Špecifické postavenie s ohľadom na práva environmentálnych obhajcov a obhajkýň ľudských práv má **Dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovacom procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (Aarhuský dohovor)**, ktorý Slovenská republika ratifikovala v roku 2005. V súvislosti s ochranou environmentálnych obhajcov a obhajkýň ľudských práv (ale všeobecne aj verejnosti) uvádza, že „Každá Strana zabezpečí, aby osoby, ktoré uplatňujú svoje práva v súlade s ustanoveniami tohto dohovoru, neboli za to trestané, pokutované, prenasledované alebo akýmkoľvek spôsobom obťažované” (čl. 3 ods. 8).¹⁵ Európska hospodárska rada OSN na stretnutí zmluvných strán Aarhuského dohovoru prijala vzhľadom na narastajúci počet prípadov obťažovania, perzekúcií, ale aj ohrozovania životov environmentálnych obhajcov a obhajkýň ľudských práv rezolúciu o zriadení mechanizmu na ich ochranu pri výkone práv garantovaných Aarhuským dohovorom.¹⁶ Týmto mechanizmom je **osobitný spravodajca pre ochranu environmentálnych obhajcov** ľudských práv.¹⁷

12

V septembri 2022 vláda Slovenskej republiky schválila uznesením č. 549/2022 **Koncepciu rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2030** (ďalej len „Koncepcia 2022 – 2030“) a **Akčný plán Koncepcie rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2026** (ďalej len „Akčný plán KROS 2022 – 2026“). Prioritou Koncepcie 2022 – 2030 je najmä zvyšovať mieru participácie občanov, posilňovať princípy aktívneho občianstva, budovať a prehĺbovať spoluprácu občianskej spoločnosti a verejného sektora, vytvárať priaznivé prostredie pre rozvoj občianskej spoločnosti a jej vyššiu systémovú odolnosť a

13 Európska únia: „Obhajcovia ľudských práv - podpora EÚ“, dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/SK/legal-content/summary/human-rights-defenders-eu-support.html>

14 Európska komisia: „Human rights: EU increases support to the protection of human rights defenders worldwide“, 29. septembra 2022, dostupné v AJ na https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_5808

15 43/2006 Z.z. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky, dostupné na https://vo.minzp.sk/files/dokumenty/medzinarodne-dohovory/aarhusky-dohovor/aarhusky-dohovor_sk.pdf

16 UNECE: *Draft decision VII/9 on a rapid response mechanism to deal with cases related to article 3 (8) of the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters*, 26. október 2021, dostupné v AJ na <https://aarhusclearinghouse.unece.org/node/18966>

17 Slovenské národné stredisko pre ľudské práva: *Skúsenosti so zastrašovaním, šikanovaním alebo iným obmedzovaním práv v dôsledku občianskej angažovanosti v oblasti životného prostredia. Správa z konzultácií s MVO*, 2022, dostupné na https://www.snsip.sk/wp-content/uploads/Sprava-z-konzultacii-s-MVO_enviro.pdf

zabezpečovať systematický zber údajov o občianskej spoločnosti.¹⁸ Tieto dokumenty sa nevenujú špecificky iba obhajcom a obhajkyňiam ľudských práv, ale občianskej spoločnosti v širšom ponímaní (vrátane jednotlivcov, neformálnych a formalizovaných organizácií).

Ako hlavné problémy občianskej spoločnosti uvádza Konceptcia 2022 – 2030 nasledovne:¹⁹

- nízky podiel formalizovanej sféry občianskej spoločnosti na HDP,
- podfinancovanosť mimovládnych neziskových organizácií,
- nedostatočné finančné a ľudské kapacity mimovládnych neziskových organizácií,
- ekonomické vplyvy pandemickej krízy na občiansku spoločnosť,
- problém systémovej odolnosti občianskej spoločnosti.

Alarmujúcim poznatkom uvádzaným v Konceptcii 2022 – 2030 je, že až 80 % organizácií občianskej spoločnosti na Slovensku uvádza nedostatok finančných prostriedkov ako prekážku pri dosahovaní svojich cieľov.²⁰ Akčný plán KROS 2022 – 2026 následne uvádza ucelený rámec úloh pre naplnenie strategických cieľov a opatrení z Konceptcie 2022 – 2030, vrátane posilnenia inštitucionálneho a legislatívneho rámca pre organizácie občianskej spoločnosti a vytvorenia nových finančných nástrojov a podporných mechanizmov.²¹

13

Aktivity, ktoré sa týkajú občianskej spoločnosti na Slovensku, vrátane poskytovania informácií, výskumov a koncipovania politík otvoreného vládnutia a participatívnej tvorby verejných politík zabezpečuje najmä **Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti**.²² Poradným, odborným a konzultatívnym orgánom je od roku 2012 aj **Rada vlády Slovenskej republiky pre mimovládne neziskové organizácie**.²³

18 Splnomocnenec vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti: „Konceptcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2030“, dostupné na https://www.minv.sk/?ros_kros_2030

19 Konceptcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022–2030, s. 15-17, dostupné na https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/2022/kros_2022_2030/KROS%202022-2030.pdf

20 Ibid., s. 16.

21 Akčný plán Konceptcie rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2026, dostupné na https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/2022/kros_2022_2030/AP%20KROS%202022-2026.pdf

22 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Splnomocnenec vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti, informácie dostupné na <https://www.minv.sk/?ros>

23 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Splnomocnenec vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti: „Rada vlády Slovenskej republiky pre mimovládne neziskové organizácie“, dostupné na https://www.minv.sk/?ros_rvmno

1.3 Výzvy, ktorým obhajcovia a obhajkyne ľudských práv čelia

Silná úroveň ochrany a podpory obhajcov a obhajkýň ľudských práv, tak ako aj občianskej spoločnosti, sú jedným z ukazovateľov demokratických spoločností. V politickej klíme, v ktorej dochádza k odporu voči ľudským právam v celosvetovom meradle, sú obhajcovia a obhajkyne ľudských práv však často prvými, na ktorých prácu sa útočí.²⁴

Napriek svojej nezastupiteľnej úlohe pri obrane demokratických hodnôt sa obhajcovia a obhajkyne ľudských práv v celosvetovom meradle (a teda nie výlučne na Slovensku) stretávajú s viacnásobnými prekážkami, ku ktorým patria:²⁵

- obmedzovanie slobody prejavu a slobody zhromažďovania a združovania, práva na súkromie;
- obťažovanie a fyzické napadnutia;
- online hrozby a hacking sociálnych sietí;
- intenzívne očierňujúce kampane;
- zastrašovanie a prenasledovanie;
- nenávistné kampane a prejavy;
- právne a administratívne prekážky, vrátane prístupu k financovaniu;
- nadmerná byrokratická záťaž a kontroly;
- zneužívanie konaní v občianskych a trestných veciach, vrátane strategických žalôb proti verejnej účasti (SLAPP);
- absencia účinného vyšetrovania pri porušení ľudských práv;
- vyhorenie, vplyv pretrvávajúcich útokov na duševné zdravie.

14

Ženy a dievčatá – obhajkyne ľudských práv sa navyše stretávajú aj s rodovo špecifickou diskrimináciou a násilím zo strany štátov alebo

24 Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Situation of women human rights defenders*, A/HRC/40/60, bod 7, 10. január 2019, dostupné v AJ na https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/40/60

25 Komisár pre ľudské práva Rady Európy: *Human Rights Defenders*, dostupné v AJ na <https://www.coe.int/en/web/commissioner/human-rights-defenders> a Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Challenges faced by Human Rights Defenders*, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders/challenges-faced-human-rights-defenders>, Svetová aliancia vnútroštátnych inštitúcií na ochranu a podporu ľudských práv (GANHRI): *The Marrakech Declaration - Expanding the civic space and promoting and protecting human rights defenders, with a specific focus on women: The role of national human rights institutions*, 2011, bod 13, dostupné v AJ na https://ganhri.org/wp-content/uploads/2019/11/Marrakech-Declaration_EN-G_-12102018-FINAL.pdf

súkromných osôb, ale aj vo vlastných komunitách a rodinách.²⁶ Čelia aj ďalším špecifickým prekážkam, ktoré sú ovplyvnené aj tým, kým sú (dievčatá, ženy, LGBTI+ ľudia), s akými skupinami sa identifikujú alebo sú ich súčasťou (napr. feministické hnutia), alebo aké práva obhajujú (napr. práva LGBTI+ osôb).²⁷

Výzvy, ktorým obhajkyne ľudských práv čelia, sú rôznorodé a zahŕňajú:²⁸

- stigmatizáciu zo strany verejnosti, politikov, autorít, náboženských spoločností a rodiny;
- protirodové kampane;
- ohováranie, vylučovanie, marginalizáciu;
- ohrozovanie rodín a blízkych obhajkýň ľudských práv;
- nedostatočné uznanie a financovanie;
- bariéry v prístupe k rozhodovaniu;
- rodovo podmienené násilie, vyhrážanie a diskrimináciu, a to aj v on-line priestore.

Aj **obhajcovia a obhajkyne ľudských práv LGBTI+ ľudí** sa takisto stretávajú so špecifickými výzvami na základe toho, kým sú, alebo koho práva obhajujú. Celosvetovo patria medzi najviac ohrozených a po obhajcoch a obhajkyňiach v oblasti ochrany životného prostredia čelia najväčšiemu nebezpečenstvu.²⁹ Špecifické výzvy, ktorým čelia, sú najmä:³⁰

- útoky kvôli ich skutočnej alebo domnanej identite;
- útoky zo strany extrémne pravicových hnutí;
- politická manipulácia, šírenie homofóbnych a transfóbnych naratífov;
- obmedzenia a útoky na základe náboženského presvedčenia alebo kultúrnych noriem, zvýšený vplyv protirodových a ultra-konzervatívnych aktérov;

26 Svetová aliancia vnútroštátnych inštitúcií na ochranu a podporu ľudských práv (GANHRI): *The Marrakech Declaration - Expanding the civic space and promoting and protecting human rights defenders, with a specific focus on women: The role of national human rights institutions*, 2011, bod 14, dostupné v AJ na https://ganhri.org/wp-content/uploads/2019/11/Marrakech-Declaration_EN-G_-12102018-FINAL.pdf

27 Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: *Women human rights defenders*, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/issues/women/wrgs/pages/hrdefenders.aspx>

28 Ibid.

29 Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: *Joint statement by UN Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity and UN Special Rapporteur on the situation of human rights defenders*, 24. marec 2022, dostupné v AJ na: <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/03/defenders-human-rights-lgbt-persons-constantly-risk-warn-un-experts>.

30 Ibid. a Komisár pre ľudské práva Rady Európy: *Human Rights of LGBTI People In Europe: Current Threats to Equal Rights, Challenges Faced by Defenders, and the Way Forward*, 8. december 2021, dostupné v AJ na: <https://rm.coe.int/human-rights-of-lgbti-people-in-europe-current-threats-to-equal-rights/1680a4be0e>.

- beztretnosť za útoky a stigmatizujúce vyhlásenia verejných činiteľov, ktoré vytvárajú prostredie vedúce k násiliu voči obhajcom a obhajkyňiam ľudských práv LGBTI+ ľudí;
- špecifické intersekciónálne prekážky (napr. pre trans obhajkyne a obhajcov alebo členov a členky etnických a národnostných menšín).

Klimatickí aktivisti a aktivistky, alebo **obhajcovia a obhajkyne environmentálnych práv** sa tiež stretávajú so špecifickými problémami. V samostatnom výskume v roku 2021 Stredisko zmapovalo skúsenosti environmentálnych obhajcov ľudských práv na Slovensku so zastrašovaním, šikanovaním alebo iným obmedzovaním práv v dôsledku ich občianskej angažovanosti v oblasti ochrany životného prostredia. Hoci nejde o reprezentatívny výskum, obhajcovia a obhajkyne ľudských práv hlásili prípady zastrašovania a šikanovania zo strany podnikateľských subjektov, orgánov verejnej správy, obyvateľov miesta alebo neznámych osôb (napr. anonymné profily na sociálnych sieťach).³¹

16

Obhajcovia a obhajkyne environmentálnych práv využívajú rôzne formy aktivít, pričom v mnohých krajinách sú rôzne formy verejných protestov vnímané ako najúčinnnejšie na zvyšovanie povedomia verejnosti ohľadom kritického stavu environmentálnej degradácie a klimatickej krízy.³² Ekologické protesty, ktoré svojou povahou majú za cieľ pôsobiť rušivo (napr. blokovanie ulíc, letísk, ropných plošín, rušenie umeleckých výstav alebo športových podujatí) sú až na zriedkavé výnimky svojou podstatou pokojné a nenásilné. Napriek tomu sa títo obhajcovia a obhajkyne ľudských práv v mnohých krajinách stretávajú s represívnymi opatreniami (fyzické násilie, obťažovanie, kriminalizácia a preempatívne zásahy, zadržovanie, sprísňovanie zákonov týkajúcich sa slobody zhromažďovania alebo používanie strategických žalôb proti verejnej účasti).³³

³¹ Slovenské národné stredisko pre ľudské práva: *Skúsenosti so zastrašovaním, šikanovaním alebo iným obmedzovaním práv v dôsledku občianskej angažovanosti v oblasti životného prostredia. Správa z konzultácií s MVO*, 2022, dostupné na https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/Sprava-z-konzultacii-s-MVO_enviro.pdf, pozri aj Slovenské národné stredisko pre ľudské práva: „Aké bezpečné je obhajovať environmentálne práva?“, 5. máj 2022, dostupné na <https://blog.sme.sk/preludskeprava/nezadane/ake-bezpecne-je-obhajovat-environmentalne-prava>

³² Komisár Rady Európy pre ľudské práva: „Crackdowns on peaceful environmental protests should stop and give way to more social dialogue“, 2. jún 2023, dostupné v AJ na <https://www.coe.int/az/web/commissioner/-/crackdowns-on-peaceful-environmental-protests-should-stop-and-give-way-to-more-social-dialogue>

³³ Ibid.

1.4 Poznámky k metodológii

Cieľom tejto analýzy bolo zmapovať skúsenosti obhajcov a obhajkýň ľudských práv na Slovensku a poskytnúť ucelený obraz o tom, v akých podmienkach vykonávajú svoju činnosť a s akými odozvami na svoju prácu sa stretávajú. Stredisko považuje za kľúčové venovať pozornosť prípadným deficitom demokratického priestoru pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv na Slovensku, identifikovať momenty, v ktorých je ohrozená nielen ich práca, ale aj bezpečnosť, a pomenovať, v ktorých aspektoch pociťujú najvýraznejšiu potrebu podpory a ochrany.

Vychádzajúc z tém, ktoré v súvislosti s ľudskými právami v súčasnosti najviac rezonujú v spoločnosti, Stredisko zameralo pozornosť na štyri skupiny obhajcov a obhajkýň ľudských práv:

- obhajkyne ľudských práv žien;
- obhajcovia a obhajkyne ľudských práv LGBTI+ ľudí;
- obhajcovia a obhajkyne ľudských práv Rómov a Rómok;
- obhajcovia a obhajkyne ľudských práv ľudí so zdravotným znevýhodnením.

17

Oslovovanie respondentov a respondentiek zároveň prebiehalo tak, aby reflektovalo pomerné zastúpenie na základe rodu a tiež aby reflektovalo vnútornú rôznorodosť daných skupín z hľadiska regionálneho pôsobenia, typu práce, typu organizácií alebo iniciatív, zamerania aktivít alebo špecifík zastupovanej skupiny. Celkovo bolo uskutočnených 26 pološtruktúrovaných rozhovorov, ktoré boli následne prepísané a analyzované. Z celkového počtu bolo šesť obhajkýň ľudských práv žien (vrátane troch novinárov), osem obhajcov a obhajkýň práv LGBTI+ osôb, sedem obhajcov a obhajkýň práv Rómov a Rómok a päť obhajcov a obhajkýň práv ľudí so zdravotným znevýhodnením.

Jednotlivé skupiny boli zároveň oslovované v rôznom časovom rámci, preto aj ich skúsenosti reflektujú rôzne obdobia v rozmedzí rokov 2022 a 2023. Rozhovory s obhajkyňami práv žien boli uskutočnené vo februári a marci 2022 pre účely *Správy o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2021*, rozhovory s obhajcami a obhajkyňami práv LGBTI+ ľudí boli uskutočnené vo februári a marci 2023 pre účely *Správy o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za*

rok 2022,³⁴ rozhovory s obhajcami a obhajkyňami práv Rómov a Rómok a ľudí so zdravotným znevýhodnením sa uskutočnili v septembri a v októbri 2023. Táto publikácia teda obsahuje súhrnnú správu z dlhodobého mapovania podmienok práce obhajcov a obhajkýň ľudských práv na Slovensku. Respondenti a respondentky boli vopred upovedomení o vyhotovení audiozáznamu a vyslovili súhlas s nahrávaním; nahrávky, ako aj následné prepisy, boli anonymizované a spracované v súlade s právnymi predpismi na ochranu osobných údajov.

Štruktúra rozhovorov sa opierala o šesť bodov, ktoré systematicky pokrývali rôzne aspekty práce obhajcov a obhajkýň ľudských práv:

- vnímanie konceptu ľudskoprávneho obhajovania a motivácia pre ľudskoprávnu agendu;
- klíma pre prácu ľudskoprávneho obhajovania;
- negatívne a pozitívne odozvy na prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv;
- prístup k tvorbe politík, k rozhodovaniu a k participácii na rozhodovaní;
- prístup k financiám a k finančnej podpore;
- podpora a požiadavky na zmeny.

18

Štruktúra bola naprieč špecifickými skupinami rovnaká, líšila sa len marginálne s ohľadom na prípadné špecifiká.

34 Kapitoly o obhajkyňiach práv žien a o obhajcoch a obhajkyňiach práv LGBTI+ ľudí už boli publikované v Správe o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2021 a v Správe o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2022. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva: *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2021, 2022*, s. 88-98, dostupné na https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/Sprava-o-LP-za-rok-2021__web.pdf a Slovenské národné stredisko pre ľudské práva: *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2022, 2023*, s. 71-79, dostupné na <https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/Sprava-o-LP-za-rok-2022-na-web.pdf>

Poznámka k používaným definíciám

Táto publikácia sa zaoberá najmä sprostredkovaníu skúseností individuálnych obhajcov a obhajkyň ľudských práv, ktorí sa venujú určitým konkrétnym skupinám osôb a ich právam – právam LGBTI+ ľudí, právam Rómov a Rómok (ale aj iných skupín, vrátane ľudí žijúcich v chudobe), právam ľudí so zdravotným znevýhodnením a právam žien (konkrétne sexuálnym a reprodukčným právam a zdraviu).

V anglickom jazyku však napríklad výraz „women human rights defenders“ (s dvojakým výrazom obhajcovia a obhajkyne ľudských práv žien/obhajkyne ľudských práv - ženy), znamená dievčatá a ženy, ktoré sa venujú ľudským právam, a zároveň všetky osoby bez ohľadu na rod, ktoré vyvíjajú aktivity na podporu ľudských práv žien a rodovej rovnosti. Tento pojem sa teda týka identity obhajkyň ľudských práv (žena/dievča) alebo aktivít, ktoré robia (práva žien). V slovenskom jazyku je situácia komplikovanejšia, preto Stredisko zvolilo výraz obhajcovia a obhajkyne ľudských práv žien/LGBTI+ ľudí/Rómov a Rómok/ľudí so zdravotným znevýhodnením, teda podľa skupiny, ktorej práva respondenti a respondentky obhajujú.

Zároveň boli do výskumu zahrnutí najmä respondenti a respondentky, ktorí sa aj sami identifikujú identitou skupiny, ktorej práva obhajujú (teda napríklad všetci obhajcovia a obhajkyne ľudských práv Rómov a Rómok boli Rómovia a Rómky). Takýchto respondentov a respondentiek bola veľká väčšina, až na niekoľko výnimiek v kategórii obhajcov a obhajkyň ľudských práv LGBTI+ ľudí. Na druhej strane, nie všetci respondenti a respondentky sa sami identifikujú pojmom obhajca/obhajkyňa ľudských práv (napríklad novinárky, komunitní/sociálni pracovníci a pracovníčky alebo viacerí obhajcovia a obhajkyne práv ľudí so zdravotným znevýhodnením). Tieto konkrétne situácie sú bližšie ozrejmene priamo v jednotlivých kapitolách.

Stredisko používa v texte pojem obhajca/obhajkyňa ľudských práv ako synonymum slova aktivista/aktivistka, ale viacerí respondenti a respondentky vnímali rozdiel medzi týmito pojmami – tieto konkrétne rozdiely sú spomenuté v jednotlivých kapitolách. Výraz sebaobhajovanie je použitý v texte iba s ohľadom na obhajcov a obhajkyne práv ľudí so zdravotným znevýhodnením.

20

2. Obhajkyne ľudských práv žien

Poznámka: Táto kapitola bola publikovaná v Správe o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2021.³⁵

Stredisko sa v nej venovalo podmienkam pre prácu obhajkýň ľudských práv (3 aktivistiek/expertiek a 3 novinárov), ktoré sa venujú téme prístupu k bezpečným formám umelého prerušenia tehotenstva (UPT) a sexuálnym a reprodukčným právam a zdraviu žien.

|| *Tak ako sú viktimizované ženy len preto, že sú ženy, a viktimizované ženy, ktoré podstúpili interrupciu, tak sú vlastne myslím stigmatizované aj tie, ktoré riešia túto tému.”(R4)*

V súvislosti s predloženým návrhom zákona o pomoci tehotným ženám³⁶ Komisarčka Rady Európy v októbri 2021 opätovne vyzvala poslancov a poslankyne Národnej rady Slovenskej Republiky, aby upustili od retrogesívnych návrhov a zabezpečili, aby si Slovenská republika plnila svoje záväzky v oblasti ochrany a podpory práv žien. Komisarčka upozornila na negatívny dopad navrhovanej legislatívy na práva žien a vyjadrila znepokojenie, že opakované legislatívne pokusy o obmedzenie prístupu k UPT vytvárajú „čoraz nepriateľskejšie prostredie pre obhajkyne a obhajcov ľudských práv na Slovensku, ktorí sa venujú otázkam sexuálnych a reprodukčných práv žien a rodovej rovnosti vo všeobecnosti.“³⁷

Stredisko sa pre účely tejto správy rozhodlo zistiť, ako vybrané obhajkyne ľudských práv (3 novinárky a 3 aktivistky/expertky na rodovú rovnosť) venujúce sa témam ľudských práv a rodovej rovnosti vrátane prístupu k UPT vnímajú demokratický priestor na svoje pôsobenie v kontexte opakovaných legislatívnych pokusov o obmedzovanie UPT. Východisko pre rozhovory s respondentkami tvorili teoretický ľudskoprávny rámec postavenia a špecifických výziev obhajkýň ľudských práv (vrátane novinárov), ktoré sa venujú aj sexuálnym a reprodukčným právam a zdraviu žien, ich špecifické zasadenie do slovenského kontextu a tvrdenie Komisarčky Rady Európy, že opakované legislatívne pokusy o obmedzenie prístupu k UPT pre ne vytvárajú nepriateľské prostredie. Otázky sledovali sedem aspektov práce respondentiek – negatívne a pozitívne reakcie verejnosti a autorít, príklady stigmatizácie obhajkýň, prekážky vo financovaní, administratívne prekážky, prekážky v participácii, prístup k informáciám, vplyv na prácu a podporné mechanizmy.

35 Slovenské národné stredisko pre ľudské práva: *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2021, 2022*, s. 88-98, dostupné na https://www.snsip.sk/wp-content/uploads/Sprava-o-LP-za-rok-2021__web.pdf

36 Návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na vydanie zákona o pomoci tehotným ženám, parlamentná tlač č. 665, dostupné na <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=8363>

37 Komisarčka Rady Európy pre ľudské práva: „Letter to the National Council of the Slovak Republic“, 15. október 2021, dostupné v AJ na: <https://rm.coe.int/letter-to-the-slovak-national-council-by-dunja-mijatovic-council-of-eu/1680a43530>

Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv pracujú v kontexte širšieho politického vývoja zahŕňajúceho populizmus a prejavy mizogýnie, sexismu a homofóbie, zníženie financovania podpory práv žien³⁸, regresívne protirodové hnutia a naratívy a existenciu protirodových aktérov, ktorí stoja „v opozícii voči rodovej rovnosti, ľudským právam žien a LGBTI ľudí, či v opozícii voči sexuálnym a reprodukčným právam“.³⁹ V porovnaní s mužmi sú obhajkyne ľudských práv vnímané častejšie ako tie, ktoré spochybňujú akceptované sociokultúrne normy a stereotypy o rolách žien v spoločnosti a na základe toho sa častejšie stretávajú s predsudkami.⁴⁰ Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv, vrátane zdravotníckych pracovníkov a pracovníčok, ktorí sa špecificky venujú sexuálnym a reprodukčným právam žien, sa stretávajú aj so stigmatizáciou svojej práce a obťažovaním.⁴¹

Jedna respondentka výskumu vyjadrila prácu v tomto kontexte nasledovne:

22

(...) v tých posledných rokoch sa mení tá politická a spoločenská situácia globálne, a teda aj na Slovensku. Z rodovej rovnosti sa stáva postupne, alebo už asi aj stal, na tej politickej úrovni a v určitých kruhoch taký strašiak a nejaký spoločný nepriateľ. To znamená, že ovplyvňuje vlastne aj prácu ľudí, čo robíme v oblasti rodovej rovnosti a ľudských práv žien, pretože veľa času a energie ide na takéto bránenie sa.“ (R4)

Novinári a novinárky pri svojej úlohe zhromažďovať informácie a šíriť ich verejnosti nie sú vnímaní ako obhajcovia a obhajkyne ľudských práv a je možné, že mnohí z nich sa tak ani sami nevnímajú. V niektorých prípadoch však môžu byť za obhajcov a obhajkyne ľudských práv považovaní tí novinári a novinárky, ktorí sa zaoberajú ľudskými právami. Týka sa to napríklad investigatívnych novinárov a novinárk, ale aj blogerov a blogeriek, ktorý sa venujú rôznym ľudskoprávnym témam, monitorujú porušovanie ľudských práv a reportujú o ňom alebo podporujú

38 Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Situation of women human rights defenders*, A/HRC/40/60, body 24-25, 10. január 2019, dostupné v AJ na: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/40/60

39 Maďarová, Z.: „Opozícia voči pojmu rod,“ *ASPEKTin – feministický webzín*, uverejnené 23. októbra 2021, dostupné na: <http://www.aspekt.sk/content/aspektin/opozicia-voci-pojmu-rod>

40 Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Margaret Sekaggya*, A/HRC/25/55, 23. december 2013, bod 99, dostupné v AJ na: <https://www.girlsrightsplatform.org/fr/entity/g2wo4044714?page=1>

41 *Ibid.*, bod 45.

ľudskoprávne reformy.⁴² Títo a tieto sa okrem výziev, ktorým čelia novinári a novinárky vo všeobecnosti, môžu stretávať s mnohými výzvami, ktorým čelia iní obhajcovia a iné obhajkyne ľudských práv, napríklad so zastráňovaním, stigmatizáciou, ale aj autocenzúrou, ktoré ich môžu odstrašiť od práce alebo ju utlmiť.⁴³ Online prostredie, v ktorom novinári a novinárky pracujú alebo kde dostávajú spätnú väzbu na svoju prácu, môže byť zároveň v niektorých prípadoch značne toxickým a mizogýnnym prostredím.⁴⁴ Viaceré respondentky uviedli, že sa z tohto dôvodu vyhýbajú sociálnym sieťam alebo obmedzujú sledovanie komentárov na nich.

2.1 Reakcie verejnosti na prácu respondentiek v súvislosti s opakovanými legislatívnymi návrhmi obmedzujúcimi prístup k bezpečným formám UPT

Všetky respondentky, ktoré sa zúčastnili rozhovorov, sa venujú téme ľudských práv, vrátane práv žien dlhšiu dobu. Najmä aktivistky sú schopné reflektovať vývoj a dlhoročné opakované pokusy o obmedzenie sexuálnych a reprodukčných práv žien a sú aktívne v kritike týchto návrhov a advokácii proti nim. Novinárky, napriek tomu, že náplňou ich práce je objektívne informovať o týchto návrhoch, uviedli, že verejnosť (čitatelia a čitateľky) často nevníma rozdiely medzi rolou novinárky a ich osobou a vnímajú ich často ako „tváre“ spojené s touto tematikou. Negatívne reakcie verejnosti (ako aj politikov a političiek) sú často aj osobné napriek tomu, že novinárky vo svojich príspevkoch nevyjadrovali osobný názor.

23

Reakcie verejnosti na prácu respondentiek pri téme sexuálnych a reprodukčných práv žien a opakovaných legislatívnych návrhov boli vnímané ako značne polarizované – stretávajú sa s veľmi negatívnymi, ale aj s veľmi pozitívnymi reakciami. Veľmi **pozitívne** vnímali respondentky veľkú podporu, poďakovania a narastajúcu odbornosť a aktivizmus žien (a mužov) v tejto téme. **Negatívne** reakcie zahŕňali nepríjemné až nenávisťné reakcie a útoky, vrátane vyhrotených a mizogýnnych komentárov a emailov, ktoré dostávali v súvislosti s ich prácou v téme v posledných dvoch rokoch, ale aj s ohľadom na iné témy v oblasti ľudských práv a

42 Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Margaret Sekaggya, A/HRC/25/55, 23. december 2013, bod 47, dostupné v AJ na <https://digitallibrary.un.org/record/766909?ln=en>

43 Ibid., bod 120.

44 Recommendation CM/Rec(2016)4[1] of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors, 2016, dostupné v AJ na https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9#_ftn1

rodovej rovnosti. Stieranie medzi pracovným a osobným statusom spomínali aktivistky aj novinárky, pričom časť **vyhrotených reakcií, nadávok a osočovania** býva zasielaná do osobných a pracovných účtov a mierená proti nim aj ako osobám či ženám. Viaceré respondentky obmedzujú svoje súkromné účty a kontá, napríklad na sociálnych sieťach, ako odpoveď a stratégiu svojej ochrany a podpory svojho zdravia. Jedna respondentka vyjadrila aj potrebu vytvorenia lepšieho mechanizmu na vyrovnávanie sa s takýmito situáciami a nedostatok väčšej podpory v tejto téme – spomenula, že keď sa jej „nakopí“ viacero nenávistných reakcií, býva to pre ňu ťažké a osobne sa jej to dotýka. Viaceré respondentky označili **únavu, vyčerpanie a veľkú záťaž na psychiku** aj na prácu za priamy dôsledok opakovane predkladaných legislatívnych návrhov, ktoré sťažujú prístup k bezpečnému UPT.

„(...) je to také akože do nekonečna...frustrujúce, že stále dookola (...) viem si predstaviť tisíc projektov, ktoré by sme robili namiesto toho, že vkuse musíme obhajovať niečo, na čom sa táto krajina zhodla už keď stavala svoju ústavu (...)“ (R5)

24

Jedna respondentka zároveň reflektovala, že neustála obrana voči opakovaným legislatívnym návrhom sťažujúcim prístup žien k bezpečným interrupciám, ktorý je už teraz obmedzený, takisto zabraňuje progresívnym aktivitám a kritikám, ktoré sú vlastné feministickým politikám a organizáciám, namiesto udržiavania statu quo. Iná respondentka pripomenula, že rodová rovnosť, vrátane prístupu k bezpečnej interrupcii, by nemala byť v spoločnosti vnímaná len ako „ženská téma“, keďže sa týka univerzálnych ľudských práv.

Príklady **stigmatizácie**, s ktorými sa respondentky stretli, zahrňali stigmatizáciu žien, ktoré podstúpili interrupciu, ale aj aktivistiek a novinárrok, ktoré sa týmto témam venujú. Respondentky vnímali aj rodový aspekt nenávistných komentárov – výsmech, mizogýnnne komentáre alebo znevažovanie práce žien a feministiek a ich odbornosti. Moderovanie komentárov pod príspevkami na sociálnych sieťach pri tejto téme zaberalo respondentkám, ktoré majú na starosti aj komunikáciu na sociálnych sieťach, veľké množstvo času a oberalo ich o energiu, hlavne počas obdobia pred hlasovaním o legislatívnych návrhoch. Respondentky museli reagovať nielen na nenávistné prejavy s ohľadom na tému alebo mierené voči nim alebo organizáciám, v ktorých sú aktívne, ale aj na nadávky voči samotným predkladateľkám a predkladateľom legislatívnych návrhov, ktoré v diskusii netolerujú.

(...) tak ako sú viktimizované vlastne ženy len preto, že sú ženy, a viktimizované ženy, ktoré podstúpili interrupciu, tak sú vlastne myslím stigmatizované aj tie, ktoré riešia túto tému.“ (R4)

S prípadmi stigmatizácie sa respondentky stretávajú pri svojej práci dlhodobo a reflektovali, že reakcie na tému prístupu k UPT boli vždy veľmi silné a polarizované a vždy vzbudzovali veľmi emotívne reakcie v negatívnom aj pozitívnom zmysle slova. S podobnými polarizovanými reakciami sa niektoré respondentky stretávajú napríklad aj pri nábožen-ských alebo medicínskych témach (vrátane očkovania).

Všetky respondentky uvádzali aj **množstvo pozitívnych reakcií** na svoju prácu. Je preto dôležité pripomenúť, že podporné reakcie vnímajú ako veľmi motivujúce. Respondentky zaznamenali, že za posledné roky sa vytvorila väčšia komunita podporovateľov a podporovateľiek (vrátane političiek a politikov alebo lekárov a lekárrok), ktorí sú odborne zdatní, vychádzajú z ľudskoprávných východísk a aktivizujú sa spontánne vo viacerých mestách. Časť respondentiek dokonca vnímala oveľa menší počet negatívnych ako pozitívnych reakcií a vyzdvihovala hlavne silnú podporu a vďaka zo strany verejnosti, poslancov a poslankýň, čitateľov a čitateľiek alebo samotných žien, ktoré podstúpili alebo plánujú pod-
stúpiť UPT:

25

*Nesmierne nás potešilo, že nám ženy začali písať príbehy (...), a že nám písali do správ, aké je to veľmi dôležité. (...) Mala som pocit, že na každú negatívnu reakciu prišlo, ja neviem, päť po-
zitivných. Že fakt sme mali pocit, že tí ľudia nám fandia, že si to vážia, a že nám písali aj do správ a aj nám fakt dávali najavo podporu.“ (R2)*

Pozitívna odozva a podpora širokého spektra verejnosti bola všetkými respondentkami vnímaná ako dôležitý motivujúci faktor. Ďalším dôležitým podporným a motivujúcim faktorom sú získaná odbornosť a osobné hodnotové presvedčenie.

2.2 Prekážky vo financovaní a administratívne zázemie

Súčasťou správne fungujúceho demokratického priestoru je aj existencia priaznivého právneho a inštitucionálneho rámca a dostatočná finančná podpora fungovania mimovládnych organizácií a obhajcov a obhajkyň ľudských práv. Respondentky - aktivistky (v menšej miere aj novinárky) akcentovali **nedostatočné finančné a administratívne zázemie** pre ich prácu. Okrem útokov na rodovú rovnosť v posledných rokoch registrujú aj zvýšený počet aktérov a aktérok, ktorí bojujú proti reprodukčným právam žien a ich značné politické, finančné a administratívne/infraštruktúrne zázemie vytvorené aj vďaka úzkej väzbe na cirkev. Naproti tomu mnohé mimovládne organizácie, vrátane tých, ktoré podporujú sexuálne a reprodukčné práva žien a prístup k legálnym a bezpečným interrupciám, pracujú s dlhodobým nedostatkom financií bez dlhodobej strategickej podpory štátu na budovanie silnej občianskej spoločnosti a sú často viazané na krátkodobé a finančne obmedzené projektové granty. Navyše mimovládne organizácie, ktoré dlhodobo podporujú rodovú rovnosť a práva žien, stratili od roku 2021 prístup k dotačnej podpore Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR.⁴⁵ Platové ohodnotenie vnímajú ako nedostatočné s ohľadom na náročnosť ich práce aj respondentky – novinárky.

26

Jedna respondentka vyjadrila nedostatočnú podporu občianskej spoločnosti pri téme sexuálnych a reprodukčných práv a zdravia žien nasledovne:

„A dnes vlastne keď prišla tá situácia spred dvoch rokov, kedy sa títo aktéri voľbami posilnili ešte viac, tak nemal kto zachraňovať to Slovensko, alebo ten diskurz – to považujem za jednu z kľúčových chýb, ktorá sa stala, že sme neinvestovali viacej do rozvoja občianskej spoločnosti.“ (R5)

Ďalšia respondentka pripomenula, že téma sexuálnych a reprodukčných práv a zdravia žien by nemala byť vecou aktivizmu, ale mala by byť dostatočne presadzovaná inštitúciami štátnej správy, ktoré sú tým poverené a zaviazané na základe národných a medzinárodných

45 Zákonom č. 417/2020 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 544/2010 Z. z. o dotáciách v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov došlo od 1. januára 2021 k zmene znenia § 9a, ktorý upravoval poskytovanie dotácií na podporu rodovej rovnosti organizáciám s predmetom činnosti „podpora rodovej rovnosti“ na nové znenie „Dotácie na podporu rovnosti žien a mužov a rovnosti príležitostí“ pre organizácie s predmetom činnosti „podpora rovnosti žien a mužov a rovnosti príležitostí“. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/417/20210101.html>

ľudskoprávnych záväzkov. Väčšiu úlohu by mal podľa inej respondentky zastávať štát aj pri informovaní občanov a občianok o ľudských právach, kde štát supluje občianska spoločnosť:

// *...ak teda máme štátne inštitúcie, ktoré chcú predchádzať ne-demokratickým tendenciám našej spoločnosti, tak by mali zabezpečiť infraštruktúrnú podporu občianskej spoločnosti, ktorá sa venuje posilňovaniu demokratických princípov vrátane posilňovania ľudských práv, ľudských práv menšín, sociálnej spravodlivosti, rodovej rovnosti. A v tomto zmysle je nevyhnutné vlastne (...) aby vlastne štátna správa, verejné organizácie, organizácie štátnej správy, verejného sektora podporovali a spolupracovali a počúvali ľudí z občianskej spoločnosti. A teda aby vytvárali podmienky, dobré podmienky na ich prácu.“ (R4)*

2.3 Prekážky v participácii a prístup k informáciám

Keďže legislatívne návrhy sťažujúce prístup k bezpečným formám UPT boli poslancami návrhmi zákonov, neprebíhala k týmto návrhom diskusia vo forme medzirezortného pripomienkového konania (MPK), čím sa obmedzil participatívny proces tvorby zákonov. Napriek tomu, že procesne sú takéto návrhy predkladané správne a v súlade s rokovacím poriadkom, respondentky ich považujú za problematické, keďže odborná verejnosť nemá dostatok času reagovať na zásadné zmeny.

27

Niektoré respondentky vyzdvihli aj akési **nepochopenie zo strany štátu o úlohe participatívneho procesu** pri tvorbe politik a zákonov, ktoré sa týkajú aj ľudských práv žien. Aktivistky spomínali, že model participatívnosti pri témach ľudských práv je vo viacerých prípadoch založený skôr na množstve diskutujúcich ako na ich odbornosti v oblasti ľudských práv. Opísali aj príklady, keď boli relevantné expertky pozvané len do začiatočného štádia procesu, boli medializované nepravdivé informácie o neochote odborníčov zapojiť sa do diskusie predkladateľkou návrhov, alebo sa pri príprave legislatívnych návrhov nekonzultovalo s relevantnými ministerstvami a predložené formulácie boli chybné.

// *Bolo by super, keby si tí politici naozaj vypočuli ľudí, ktorých sa to priamo dotýka. (...) Čiže boli by sme rady, keby nás k tomu prizývali, ale nejak tá súčasná politická situácia asi momentálne nie je taká, že by sa to dalo zmeniť k lepšiemu.“ (R2)*

Novinárky boli vo všeobecnosti spokojné s **prístupom k informáciám** a s responzívnosťou samotných predkladateľiek a predkladateľov legislatívnych návrhov alebo s informáciami poskytovanými štátnou správou a v tejto oblasti neregistrovali väčšie problémy. Vyjadrili však názor, že viacerí politici a političky berú prácu novinárov a novinárrok veľmi osobne a nevnímajú ich prácu ako profesionálnu a nezávislú.

V roku 2021 mali na prácu aktivistiek vplyv aj **protipandemické opatrenia**. Jedna respondentka pripomenula, že pandémia nezastavila predkladanie reštrikčných návrhov a protipandemické opatrenia znemožnili organizovanie protestných zhromaždení proti týmto legislatívnym návrhom:

“ (...) pandémia bola využitá na to, práve preto, že sa nemohli robiť protesty, že ľudia nemohli vyjsť do ulíc a vyjadriť nevôľu, ale aj preto, lebo sa teda interrupčná starostlivosť nebrala ako esenciálna a bola obmedzená. Že sa teda pandémia stala priestorom na obmedzenie ďalšieho prístupu k interrupciám a teda aj z hľadiska tej legislatívnej stránky.” (R4)

29

3. Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv LGBTI+ ľudí

Poznámka: Táto kapitola bola publikovaná v Správe o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2022.⁴⁶

|| Teraz mnohí ľudí nezávisle na to, či majú vôbec nejakú afiliáciu k aktivizmu, či im je to sympatické alebo nie, ale postavlia sa za seba.“ (R13)

V kontexte situácie v oblasti práv a postavenia LGBTI+ osôb na Slovensku Stredisko v roku 2022 skúmalo, ako obhajcovia a obhajkyne ľudských práv LGBTI+ ľudí vnímajú demokratický priestor pre svoju prácu a aktivity. Cieľom výskumných rozhovorov bolo získať najmä osobné skúsenosti, hodnotenia, názory a odporúčania. Zistenia sú limitované malou vzorkou respondentov a respondentiek a teda nie sú reprezentatívne a nemusia zodpovedať skúsenostiam všetkých obhajcov a obhajkýň ľudských práv LGBTI+ ľudí. Stredisko však na základe rozhovorov získalo dôležité hodnotenia, podnety a odporúčania ohľadom toho, ako by mal otvorený a demokratický priestor pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv na Slovensku vyzerať.

30

3.1 Vnímanie aktivizmu a motivácia

U jednotlivých respondentov a respondentiek sa odlišovalo vnímanie toho, či sa považujú za obhajcov a obhajkyne ľudských práv alebo aktivistov a aktivistky, a čo to pre nich a pre ne znamená. Väčšina tieto dva výrazy vnímala ako synonymum, jeden respondent sa však ľahšie stotožňoval práve s pojmom obhajca ľudských práv:

|| Nemám rád to slovo aktivista. Ja sa jednoducho snažím pomôcť ľuďom, ktorí sú na tom horšie ako ja a hlavne u mňa tá motivácia je aj osobná, lebo ja som teda vyrastal na Slovensku a trpel som vďaka tomu, ako je na Slovensku vnímaná inakosť, aj internalizovanou homofóbiou dlho a teda prešiel som si tým sám. A preto sa to teraz snažím vrátiť, aby si tí mladí ľudia nemuseli tým prechádzať, čím som si ja prešiel.“ (R7)

⁴⁶ Slovenské národné stredisko pre ľudské práva: Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2022, 2023, s. 71-79, dostupné na <https://www.snsfp.sk/wp-content/uploads/Sprava-o-LP-za-rok-2022-na-web.pdf>

Napriek dôležitosti zapájania sa všetkých ľudí do obhajoby ľudských práv LGBTI+ ľudí (a teda vnímania, že to nie je len vymedzená „menšinová“ téma), dve respondentky, ktoré nie sú zároveň LGBTI+ osobami a považujú sa za „straight allies“ (spojenci/spojenkyne), silne vnímali veľkú zodpovednosť a nutnosť prenechať priestor samotným LGBTI+ ľuďom kvôli reprezentácii, zviditeľňovaniu a diskusii o dôležitých témach, ktoré sa týkajú ich samotných.

U respondentov a respondentiek identifikujúcich sa ako LGBTI+ ľudia prevažovala osobná motivácia pre aktivizmus, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou ich každodenného bytia, a teda si nemôžu od neho „oddýchnuť mimo pracovnej doby“. Na otázku, či sa aktivizmus dá „oddeliť od bežného života“, respondentka odpovedala nasledovne:

/// Nie, je to veľmi komplikované, pretože ako som povedala, pre mňa to nie je téma, ja tým žijem denno-denne, čiže ako keby... to sa nedá povedať, že budem aktivistka od deviatej rána do piatej večera, že si idem dať osem hodín aktivizmu.“ (R8)

Napriek tomu, že ich ľudskoprávny aktivizmus naplňa, dve respondentky vyjadrili aj myšlienku, že keby boli na Slovensku zaručené práva LGBTI+ ľudí, aktivizmus by vlastne nemuseli robiť, ale mohli by sa napríklad venovať záhrade a rodine alebo si plniť svoje sny.

31

Motiváciou pre všetkých respondentov a respondentky bol predovšetkým pokrok a implementácia ľudských práv a dôstojnosti LGBTI+ ľudí, ich zrovnoprávnenie (vrátane legislatívneho rámca) a boj proti historickému útlaku, násiliu a diskriminácii. Silnou motiváciou bola aj potreba zviditeľniť LGBTI+ ľudí, podporiť pozitívne vnímanie LGBTI+ vzťahov a rodín v spoločnosti, priniesť vlastné (aj úspešné) príbehy a tým ponúknuť vzory alebo podporu pre mladých queer ľudí.

Napriek tomu však väčšina respondentov a respondentiek vnímala únavu a frustráciu z toho, že kvôli nepretržitým útokom na ľudské práva LGBTI+ ľudí, politizáciu a polarizáciu témy sú nútení často opakovane reagovať, udržiavať a brániť (nevyhovujúci) status quo namiesto investície svojho času a kapacít do progresívnych aktivít a politík. Na otázku, čo pre ňu znamená byť aktivistka, respondentka odpovedala nasledovne:

Znamená to pre mňa asi veľmi veľa, pretože tým, že sa ma to dotýka, tak je to pre mňa veľmi citová záležitosť, pretože ja som sa sama rozhodla, a sama som sa vystavila tomu riziku, že budem viditeľná a budem za naše práva bojovať. A niekedy mi to zoberie veľmi veľa energie, pretože ak sa človek veľmi snaží a nevidí na Slovensku nejaký výrazný pokrok, tak je to dosť frustrujúce.“ (R8)

3.2 Klíma pre prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv

Stredisko zaujímalo aj to, aká je z pohľadu respondentov a respondentiek klíma v krajine pre prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv a či vidia v posledných rokoch zmenu. Respondenti a respondentky s dlhoročnými skúsenosťami zhodnotili tzv. referendum o rodine z roku 2015 ako dôležitý zlom pre celkovú klímu v krajine ohľadom LGBTI+ práv aj pre samotný LGBTI+ aktivizmus. Podľa respondentov a respondentiek sa kvôli referendu rôzne prepojené mýty, medzi ktoré patria témy tzv. juvenilnej justície, rodovej ideológie, sexuálnej výchovy, očkovania a tzv. LGBT agendy **presunuli z okrajových ultrakonzervatívnych alebo náboženských fór do mainstreamu** a prevzali ich aj zamestnanci a zamestnankyne štátnej správy, politici a političky.

32

Respondenti a respondentky vnímali aj prepojenia týchto hnutí na zahraničie a ich silné finančné a politické zázemie:

(...) narástol aj ten ako keby veľký protitlak z celej tej dezinfo scény a tých rôznych radikálnych smerov, či už neonacistov alebo zo strany ultra-konzervatívnych hnutí. A v tomto smere naozaj tým, že čelíme presile, ktorá je teda oveľa lepšie organizovaná, oveľa lepšie financovaná a tie štruktúry majú oveľa pevnejšie.“ (R10)

Celková klíma v krajine pre ľudskoprávny LGBTI+ aktivizmus sa podľa respondentov a respondentiek na jednej strane menila k horšiemu (v rámci silného a agresívneho protitlaku a antikampaní), avšak na druhej strane sa v niečom menila aj k lepšiemu. Jedným z príkladov je, že celková polarizácia podľa respondentiek a respondentov priniesla aj väčšie množstvo podpory od širokej verejnosti a niektorých osôb verejného života:

„ (...) proste cítim to tak, že tá situácia sa zhoršila politicky, v tom, ako sa referendum tá téma absolútne polarizovala, ako vzniklo niečo také ako takzvaná LGBT agenda a obrovské útoky, je to celé proste absolútne 'zaneřádené' (...) strašnými mýtmi a predsudkami (...). Ale zároveň si myslím, že aj tak sa to posúva, že aj tak jednoducho cítíme väčšiu podporu aj zo strany mladých ľudí, aj zo strany komunity, aj zo strany proste nejakých tých mienkotvorných osobností, toto sa zmenilo.“ (R13)

Respondenti a respondentky spomínali veľmi pozitívne aj fakt, že sa v súčasnosti viac samotných LGBTI+ ľudí pridáva do kampaní a zviditeľňuje:

„ (...) toto sa za poslednú dobu zmenilo, že predtým sa málo ľudí z komunity ozývalo naprieč celým Slovenskom. Teraz mnohí ľudia nezávisle na to, či majú vôbec nejakú afiliáciu k aktivizmu, či im je to sympatické alebo nie, ale postaví sa za seba.“ (R13)

Niektorí respondenti a respondentky pozitívne hodnotili aj **posilnenie a zlepšenie celkovej kapacity ľudskoprávneho LGBTI+ hnutia** – väčšie množstvo ľudí a rôznorodosť občianskych združení, rozšírenie do miest mimo Bratislavu a Košíc, ako aj celkové zlepšenie udržateľnosti občianskej spoločnosti a vnímanie toho, že aktivistické štruktúry sú pevnejšie a stabilnejšie. Prispievajú k tomu aj samotné organizácie budovaním kapacít a komunitným organizovaním.

33

Ďalším zlomom v celkovej klíme v krajine bol teroristický útok v októbri 2022, pričom respondenti a respondentky vnímali ďalšiu polarizáciu spoločnosti, strach LGBTI+ ľudí, ale aj väčšie odhodlanie a nutnosť byť angažovaný. Reakcia zo strany osôb verejného života bola citlivo vnímaná – buď pozitívne (napr. v prípade konania a podpory prezidentky SR alebo zraňujúco (v prípade mnohých politikov a političiek a predstaviteľov cirkvi).

3.3 Odozvy na prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv

V súvislosti s meniacou sa klímou v krajine pre prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv rozhovory bližšie skúmali aj pozitívne (podporné vyjadrenia, vďaky, uznanie) alebo negatívne (nenávisťné prejavy, organizované kampane na sociálnych sieťach, vyhrážanie) odozvy alebo prejavy na ich prácu a aktivity. Ako negatívne prejavy respondenti a respondentky spomínali najmä negatívne **reakcie na sociálnych sieťach** (komentáre, príspevky) alebo články v médiách. Respondent to vyjadril nasledovne:

(...) kým v minulosti možno niektoré tie naše aktivity nevzbudzovali takú veľmi silnú opačnú reakciu, tak teraz vlastne hej. Že zo začiatku sme nemuseli čeliť takému množstvu nenávisťných prejavov, či už na sociálnych sieťach, a tak ďalej, takže v tom sa to vlastne akoby zhoršilo, že sme akoby narazili na nejaké štruktúry v spoločnosti, ktoré sa akoby cítia ohrozené našou prácou. A veľmi sa aktivizujú, aby tá téma, o ktorej hovoríme a tá sociálna spravodlivosť, ktorú žiadame, aby sa vlastne nemohla stať realitou.“ (R10)

34

Viacerí respondenti a respondentky však zhodnotili, že na sociálnych sieťach dostávajú oveľa väčšie množstvo pozitívnych ako negatívnych komentárov. Dvaja respondenti pripomenuli, že je zároveň možné, že si takéto príspevky nevšimli vďaka tomu, že sú diskusie na sociálnych sieťach oveľa viac moderované ako v minulosti, prípadne sa ich autori a autorky presunuli na iné (menej mainstreamové) siete. Niektorí respondenti a respondentky interpretovali menší počet nenávisťných komentárov voči nim samotným aj tým, že nie sú verejne známi, prípadne, že reakcie na ich prácu sú nárazové (napríklad keď organizujú kampaň alebo poskytnú rozhovor v médiách).

Tri respondentky spomenuli aj **skúsenosti s vyhrázaním alebo obťažovaním**, dvaja iní aktivisti/aktivistky uviedli, že boli svedkom takéhoto vyhrážania alebo nenávisťných kampaní voči ich kolegom alebo kolegyniam. Jeden respondent spomenul, že s **organizovanými antikampaňami** sa stretávajú nielen ľudskoprávne organizácie, ale aj zamestnanci a zamestnankyne štátnej správy:

|| (...) a takisto cítíme aj zo strany mnohých úradníkov, ktorí sú akoby neutrálni, že akému tlaku čelia, akej smršti mailov, telefonátov a tak ďalej, ak sa prerokováva nejaká téma, ktorá sa týka LGBTI ľudí.“ (R10)

Veľmi často spomínanou témou boli aj **nenávistné vyjadrenia vrcholových politikov a političiek** ohľadom LGBTI+ ľudí (vrátane šírenia mýtov a klamstiev a podpory kampaní namierených voči transrodovým ľuďom). Niektorí respondenti a respondentky spomenuli aj **negatívne vyjadrenia od cirkevných predstaviteľov**, čo sa prejavilo ako veľmi zraňujúce, najmä v súvislosti s teroristickým útokom v Bratislave v októbri 2022. Respondenti a respondentky uvádzali ako prekážku implementácie práv LGBTI+ ľudí aj silný vplyv katolíckej cirkvi.

Na druhej strane a nemenej dôležito, respondenti a respondentky veľmi pozitívne vnímali **podporné vyjadrenia** a viacerí z nich spomenuli, že takéto odozvy prevažujú nad negatívnymi. Vnímali aj zmenu v čase – kým v minulosti bola podpora väčšinou od akademickej obce a občianskeho sektora, v posledných rokoch vnímajú väčšiu podporu aj od širokej verejnosti a osôb verejného života. Spomenuli aj zvýšený záujem verejnosti po teroristickom útoku v Bratislave o podporu alebo vstup do LGBTI+ organizácií a podporu od niektorých orgánov štátnej správy, avšak vyjadrili sklamanie, že vyjadrená podpora od predstaviteľov štátu sa nepreukázala v skutočnej implementácii ľudských práv LGBTI+ ľudí.

35

V súvislosti s podporou niektorých politikov a političiek dvaja respondenti a respondentky spomenuli, že sa stretávajú aj s tzv. „pinkwashingom“, kedy sa niektorí politici a političky snažia využiť proklamovanú podporu pre LGBTI+ práva pre vlastný politický prospech a zviditeľnenie.

3.4 Prístup k rozhodovaniu, participácia a spolupráca

Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv vyjadrili vo všeobecnosti nespokojnosť ohľadne participácie pri tvorbe zákonov a politík, ktoré sa týkajú ľudských práv LGBTI+ ľudí. Hoci takéto zákony a politiky takmer absentujú, aj v prípadoch, kedy sa navrhujú a predkladajú, respondenti a respondentky väčšinou **nedostávajú príležitosť** na ich tvorbe zmysluplne participovať, prípadne ich participácia nemá reálny dopad. Respondent považoval za zlyhanie aj to, že expertíza LGBTI+ organizácií býva neustále podceňovaná a možnosť ovplyvňovať verejné politiky dostávajú ľudia, ktorí nie sú odborníci na danú tému. Na otázku, ako respondentka

vníma možnosti participovania na tvorbe zákonov alebo politík, odpovedala nasledovne:

„ Ak to mám jedným slovom zhrnúť, nedostatočné. (...) Proste zrazu sa len niečo objaví, niečo sa šušká v kuloároch, na niečom sa pracuje, ale proste nijakým spôsobom neinvoluujú NGOs [pozn. mimovládne organizácie] do toho. Nepýtajú sa naozaj tých osôb, takže sa vlastne rozpráva o nás, bez nás.(...) A že sa k tomu málokedy vôbec dostaneme sa nejakým spôsobom vyjadriť, a keď sa vyjadříme, tak až následne.“ (R9)

Respondenti a respondentky vyjadrili aj sklamanie nad **nedostatočným záujmom** zo strany politikov a političiek, prípadne zamestnancov a zamestnankýň štátnej správy. Ako problematické viacerí a viaceré vnímali aj fluktuáciu na riadiacich pozíciách v štáte, ktorá so sebou prináša zmeny v prístupe, a teda zmenou napr. vedenia na konkrétnych ministerstvách sa mení prístup k LGBTI+ témam. Čo sa týka spolupráce alebo aspoň prístupnosti štátnych aktérov, viacerí respondenti za veľmi dôležitú hodnotili podporu prezidentky SR v súvislosti s teroristickým útokom v Bratislave, ale aj v predchádzajúcom období:

36

„ (...) po tom, čo napríklad nastúpila prezidentka do úradu, tak tam už aj tá komunikácia začala byť oveľa lepšia. Hej, my sme mali taký pocit, ako keby že tá prezidentka to prelomila v tom, že potom už aj niektoré iné vládne orgány alebo inštitúcie štátne reagovali tak, že keď už teda tá prezidentka sa s nimi stretla, tak už by bola hanba, že aspoň ako neurobiť nejaké stretnutie.“ (R13)

Niektorí aktivisti a aktivistky pozitívne hodnotili aj prácu **jednotlivých zložiek policajného zboru**, napríklad v rámci preventívnej činnosti a snahy o systematické riešenie postihovania nenávisťných prejavov alebo pri organizácii podujatí.

Respondenti a respondentky pozitívne hodnotili aj spoluprácu s jednotlivými **zamestnancami alebo zamestnankyňami štátnej správy, miest a samospráv**. V tomto ohľade bolo však spomenuté, že napriek úprimnému záujmu zamestnancov a zamestnankýň o podporu queer tém, títo narážajú v niektorých prípadoch na odpor od ostatných kolegov a kolegýň:

(...) Veľmi by pomohlo, keby boli ich vedenia odvážne. (...). Ja som spolupracovala s [pozn. názov inštitúcie] a ako si to tam tie ženy pracujúce na komunikačnom oddelení museli vykomunikovať, našťastie nie s vedením, lebo vedenie bolo OK, ale s X ďalšími ľuďmi a zamestnancami, že vyvesia vlajku, že vyjadria nejaký postoj, že budú jasne komunikovať vlastne túto tému (...) A toto je proste, čo mne chýba, že podľa mňa je úplne OK, aby štátne verejné inštitúcie sa vyjadrovali k dodržiavaniu ľudských práv, k porušovaniu ľudskej dôstojnosti (...)." (R13)

3.5 Prístup k finančným a grantovým schémam

Pri diskusii ohľadom možností finančných a grantových schém pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv, prípadne pre LGBTI+ organizácie, respondenti a respondentky zdôraznili najmä **nedostatok dlhodobého a udržateľného systému financovania** občianskeho sektora. Vo všeobecnosti majú prístup ku grantovým schémam alebo inej finančnej podpore, tieto sú však určené skôr na jednotlivé projekty alebo technické zabezpečenie podujatí a nie na dlhodobé budovanie zázemia, kapacít a rozvíjania LGBTI+ organizácií. Respondenti a respondentky spomínali aj využívanie kampaní a zbierok od verejnosti alebo zahraničných partnerov, prípadne financovanie aktivít pomocou programov Európskej únie. Ukazovateľom nedostatočného systému financovania dôležitej práce LGBTI+ organizácií a obhajcov a obhajkýň ľudských práv môže byť aj fakt, že viacerí respondenti a respondentky sa aktivitám venujú dobrovoľne popri práci v inom sektore.

37

Niektorí respondenti vyjadrili aj **komplikované podmienky a administratívne nastavenie** financovania a vyjadrili potrebu existencie styčných bodov alebo osôb (napríklad pri vláde SR alebo na ministerstvách), ktoré by LGBTI+ organizáciám vedeli poskytnúť poradenstvo a zároveň aj smerovať všetky návrhy a potreby, ktoré sa týkajú ľudských práv LGBTI+ ľudí. Na druhej strane, podľa jedného respondenta sa v posledných rokoch znížila byrokratická záťaž a zlepšili podmienky a množstvo takýchto grantových schém.

4. Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv Rómov a Rómok

Od mojej komunity len radostné správy som mal, lebo stále keď ma videli v novinách alebo v telke, stále hovoria, videl som ťa v televízii, som na teba hrdý (...) proste ale boli tam komentý také, ale to sú z majority, ktoré boli nepríjemné.“ (R20)

Stredisko sa v tejto kapitole venuje skúsenostiam obhajcov a obhajkyň ľudských práv Rómov a Rómok. Pre rozhovory boli zároveň vybraní respondenti a respondentky, ktorí sa sami identifikujú ako Rómovia a Rómky. Rómski obhajcovia a obhajkyne ľudských pracujú v dekády trvajúcej atmosfére rasizmu, segregácie a ponižovania, ktorá sa v mnohých oblastiach nezlepšuje, a kde je ťažké dosiahnuť spravodlivosť za dlhotrvajúce systematické násilie, diskrimináciu a vylučovanie. Stredisko teda zaujímal, s akými prierezovými aj špecifickými prekážkami sa stretávajú, aké sú podľa nich fungujúce stratégie pri presadzovaní ľudských práv Rómov a Rómok, a čo by potrebovali od štátu na zlepšenie podmienok pre svoju dôležitú prácu.

4.1 Vnímanie aktivizmu a motivácia

39

Takmer všetci respondenti a respondentky sa považovali za obhajcov a obhajkyne ľudských práv alebo aktivistov/aktivistky. Jeden respondent to vyjadril nasledovne:

Ja sa vnímam ako aktivista, lebo stále hovorím o tom, čo je spravodlivé, a čo je nespravodlivé, a čo je diskriminačné, a čo nie je diskriminačné a aj ľuďom to vysvetlím tu, lebo naši Rómovia nevedia, čo je to diskriminácia, ako nepochopia to, že keď ich niekto diskriminuje, tak oni nerobia z toho nič, lebo oni už sú tak naučení, že je to okej.“ (R20)

Niektorí respondenti však nepovažovali obhajobu ľudských práv za svoju identitu, ale skôr za bežnú súčasť svojho zamestnania (napríklad sociálny pracovník poskytujúci služby aj nerómskym klientom/klientkam). Jedna respondentka samu seba nevnímala ako obhajkyňu a vyjadrila prekvapenie nad tým, že bola navrhnutá do výberu respondentov a respondentiek:

Ja samu seba vnímam ako obyčajného človeka. V podstate som týmto aj prekvapená, lebo aktivista alebo obhajca je niekto, kto robí niečo veľké a ja robím veci vlastne tak od srdca. (...) Čiže nevnímam sa vôbec ako aktivistka alebo obhajca ľudských práv, ak pán Boh dá, tak možno jedného dňa tak bude, ale momentálne sa však cítim ako človek, ktorý chce pomôcť, ale cítim tu nedostatok opory.“ (R19)

Ďalšia respondentka vnímala svoju cestu k aktivizmu ako postupný rozvoj svojich vlastných schopností a zároveň boj proti očakávaniam, ktoré má spoločnosť od Rómov a Rómok – *„tiež som bola obyčajný človek, tiež som proste musela veľa vecí preskákať, veľa vecí prezrieť, aj ten ako keby nesúhlas tej spoločnosti, že je nejaká Rómka, ktorá vôbec niečo chce.“ (R21)*

Viacerí respondenti a respondentky vnímali svoju prácu ako spôsob posilnenia postavenia iných Rómov a Rómok na Slovensku a budovania nových kapacít, či už formou komunitnej práce, sietovania alebo špeciálnych školení a teda dať Rómom a Rómkam *„nejakú možnosť, aby sa sami začali rozvíjať, obhajovať, presadzovať si svoje práva.“ (R18)*

40

Aktivitami, ktoré respondentky a respondenti vykonávajú pri obhajovaní ľudských práv, sú napríklad tvorba a pripomienkovanie politik a stratégií, organizovanie kampaní a výziev pri porušení práv, monitoring a reportovanie, tvorba expertných publikácií a materiálov, sietovanie s inými ľudskoprávnymi organizáciami, práca s médiami, sociálna a komunitná práca, komunitné organizovanie, vzdelávanie a advokácia, vytváranie kapacít a sietí, posilňovanie participácie, šírenie informácií alebo prinášanie príbehov iných Rómov a Rómok.

Respondentka zdôraznila, že okrem aktivít, ktoré vykonáva ako súčasť občianskej spoločnosti, bolo pre ňu dôležité stať sa zároveň členkou rôznych rozhodovacích orgánov, a teda preniknúť aj na miesta, v ktorých sa prijímajú rozhodnutia – *„(...) ako ten ďalší krok som pochopila, že ak chceme proste meniť ten systém, tak je potrebné do toho systému preniknúť.“ (R15)*

Viacerí respondenti vnímali aj potrebu obhajovania práv ďalších menšín, prípadne nevnímali práva Rómov a Rómok ako niečo, čo treba vnímať oddelene od obhajoby ľudských práv vo všeobecnosti. S ohľadom na solidaritu s inými menšinami na Slovensku v znevýhodnenej pozícii to respondentka vyjadрила nasledovne:

„(...) nie sú mi cudzie ani práva iných menšín a aktívne podporujem práva LGBTI+ ľudí, vždy sa pripojíme, či ako organizácia alebo ja ako súkromná osoba (...) lebo to beriem z toho pohľadu, že je to taká istá menšina ako sú Rómovia, a proste práva menšín pre mňa znamenajú neoddeliteľnú súčasť, ako keby to, čo sa týka jednej menšiny sa týka druhej, (...) takže nie je to ohraničené len na práva Rómov.“ (R15)

Niektorí respondenti a respondentky vnímali aj špecifickú situáciu obhajoby ľudských práv Rómov a Rómok na Slovensku v porovnaní s obhajobou práv iných menšín.

Je špecifický v tom, že na rozdiel od iných skupín (...) tak 85 percent Rómov na Slovensku žije pod hranicou chudoby. A to je dosť špecifické, že sú cieľom vylúčenia, sú cieľom segregácie, sú cieľom nedostatočného vzdelania a keď sa pohybujeme v tejto skupine, tak je to sakra rozdiel. Je iné vysvetľovať problematiku maďarskej menšiny, kde je nejaký štát, kde je nejaké zázemie, a kde tie čísla ani náhodou nie sú takéto, ako to vysvetľovať ľuďom, ktorí sú pod hranicou chudoby, majú úplne iné problémy, teda existenčné, a pohybovať sa v tom.“ (R16)

41

Stredisko zároveň zaujímalo aj to, či respondenti vnímajú ako dôležité, že obhajobu práv Rómov a Rómok robia samotní Rómovia a Rómky, a či existuje vnímaný rozdiel, prípadne vnímané riziká obhajoby práv Rómov a Rómok obhajcami a obhajkyňami ľudských práv, ktorí sa neidentifikujú ako Rómovia a Rómky, prípadne organizáciami, ktoré nie sú rómske. Odpovede na tieto otázky boli veľmi rozdielne, pričom niektorí respondenti a respondentky nevnímali žiaden rozdiel, niektorí zdôrazňovali dôležitosť rómskeho jazyka prakticky pre prácu s ľuďmi, aj ako symbolicky ako formu zblíženia a pochopenia, až po formu frustrácie z toho, že niektorí aktivisti poznajú len povrchne život ľudí, ktorých majú zastupovať alebo obhajovať. Na otázku, či vidí nejaký rozdiel medzi róm-skými a nerómskymi obhajcami ľudských práv, odpovedal respondent nasledovne:

Áno, veľmi. To, že nerómsky aktivista chodí do osady raz mesačne, ale ich život nepozná, ich situáciu nepozná. Takže preto hovorím, že musí byť ten dotýčny človek, ten aktivista taký, čo pozná život ľudí a aj situácie, v akom prostredí žijú. A proste keby poznal to, už by inakšie aj on rozmýšľal s tými ľuďmi na prácu a aj dačo by pracoval“ (R20)

Ďalší respondent spomenul zároveň aj existenciu vnímaného rozdielu medzi rómskymi obhajcami ľudských práv, napríklad rozdielne vnímanie rómskeho obhajcu ľudských práv žijúceho v Bratislave a obhajcu práv Rómov a Rómok s iným socioekonomickým zázemím alebo životnými podmienkami:

„Potom sa stretávate s rôznymi pohľadmi, práve napríklad z rómskych komunít, že tam je disconnect medzi tým, ako sa na vec pozerám ja a to, ako sa na vec pozerá niekto z Richnavy, hej, že je úplne niekde inde a ja nie som jeho zastupiteľ, ja nie som ten, kto reprezentuje jeho život. Čiže tam sú tieto dva svety, treba sa s tým vysporiadať.“ (R16)

Motiváciou pre prácu mnohých respondentov a respondentiek boli konkrétne úspechy (napríklad prípady obhajoby práva konkrétnych detí na inkluzívne vzdelávanie mimo špeciálneho prúdu školstva, zabezpečenie stabilného bývania pre klientov a klientky, ocenenia za prácu, posilnenie postavenia iných Rómov a Rómok), ale aj pocit povinnosti pomáhať skupine osôb, ktorej sú sami súčasťou a posilňovanie rovnosti ako hodnoty – „keby som nebol presvedčený, že tá rovnosť v spoločnosti je to najpodstatnejšie, ktoré má byť, tak sa na to vykašlem.“ (R16)

42

4.2 Klíma pre prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv

Tak ako pri ostatných skupinách obhajcov a obhajkýň ľudských práv, celková klíma pre aktivizmus sa nedá oddeliť od celkového diskurzu a klímy ohľadom ľudských práv v krajine, vrátane práv menších. Na otázku, ako respondent vníma klímu na Slovensku, keď sa diskutuje o právach Rómov a Rómok, a či vníma nejaký posun za posledné roky, reagoval nasledovne:

„Stále sa pohybujeme v klíme rasizmu (...) možno že sme prešli od takého úplne otvoreného rasizmu, po to, že stále máme otvorený rasizmus, ale už máme aj nejaké sofistikovanejšie formy toho rasizmu a tvorby skleneného stropu, ktorý sa tu deje. (...) Takto, stále je viac ľudí, ktorí chápú, že Rómovia nie sú problém, že skôr problém je to, ako ich spoločnosť vníma, že nemajú dostatok príležitostí. Čiže v tomto smere sme sa trochu posunuli. Ale ak by som mal povedať, že či je to lepšie alebo horšie, tak to neodpoviem.“ (R16)

Iná respondentka vnímala za takmer dvadsať rokov, odkedy pracuje v tejto téme, určitý posun k pozitívnej klíme v oblasti ľudských práv, a to práve zásluhou neúnavnej práce občianskeho sektora. Na začiatku svojej kariéry mala pocit, že spoločnosť Rómov a Rómky stále vníma ako „*darmožráčov a tých, čo len poberajú sociálne dávky.*“ (R15). Pozitívne zmeny vnímala respondentka aj na úrovni miestnej samosprávy – „*Vlastne my to vidíme na tej lokálnej úrovni, tam, kde začali byť Rómovia prijímaní ako rovnocenní občania, tak sa začala meniť aj klíma tej lokality, to je veľmi viditeľné (...).*“ (R15) Na druhej strane podľa respondentky stúpa tolerancia extrémistických skupín a ich výrazná podpora zo strany verejnosti – „*Vlastne to neriešenie situácie chudobných Rómov viedlo k tomu, že tieto extrémistické skupiny začali veľmi výrazne stúpať, až sa teda dostali do parlamentu a dnes nás presviedčajú o tom, že vlastne nie sú extrémisti.*“ (R15)

Tak ako pri obhajcoch a obhajkyňiach iných ľudských práv Stredisko zaujímalo aj to, či respondenti a respondentky vnímali aj **rodové hladisko**, a teda či klímu pre prácu, prípadne odozvy na ňu vnímajú aj špecificky s ohľadom na rod. Pri otázke, či respondentka vníma to, že sa k niektorým obhajkyňiam ľudských práv správajú inak ako k ich kolegom – mužom, odpovedala nasledovne:

|| *Stalo sa mi, že sa inak ku mne správali za to, že som žena, pretože som Rómka, ale všetko záleží od toho spätného dialógu. Ak niekto prihodí drevo na oheň, tak samozrejme, že začne horieť. Záležalo veľa od mojej reakcie, ako som to zobrala, ako som otvorila dialóg. Tak to poviem, že ja sa snažím v ľuďoch nájsť predovšetkým to dobro, čiže nepozieram sa na to, že lebo ak by som mala hodnotiť že sa na mňa krivo pozerajú preto, že som Rómka, alebo jednoducho, že som žena, tak dnes by som asi nekomunikovala s nikým.*“ (R19)

Ďalšia respondentka spomenula aj situácie, v ktorých bola ako rómska odborníčka stigmatizovaná mužmi komentármi ako „*nečudujem sa, že si stále slobodná*“ (R15) po vydaní odbornej publikácie, ktorá skúmala aj rodové aspekty. Respondentky spomenuli aj skúsenosti so stigmatizáciou rómskych žien, ak narúšajú predstavy o tradičných rodových rolách aj od rómskych mužov v ich okolí alebo účastníkov stretnutí.

Respondent spomenul aj to, že podľa jeho názoru sú to práve rómske ženy, ktoré urobili pre práva Rómov a Rómok na Slovensku najviac, vrátane faktu, že menšie lokálne združenia vedú práve rómske ženy a sú to práve ony, čo vedia viac o živote v lokálnej komunite. Niektorí respondenti a respondentky preto vyjadrili aj potrebu zvýšiť participáciu rómskych žien v rozhodovaní a ich postavenie v rámci komunit a samosprávy.

4.3 Odozvy na prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv

Stredisko zaujímalo, aké konkrétne prejavy má celková klíma v krajine na prácu rómskych obhajcov a obhajkýň ľudských práv, teda ako sa im na Slovensku žije a pracuje. Aj s ohľadom na to, že všetci respondenti a respondentky boli Rómovia a Rómky, očakávali sme, že sa budú stretávať s negatívnymi či nenávisťnými prejavmi osobne. Tento predpoklad bol potvrdený len čiastočne. Niektorí respondenti sa vyjadrili, že bývajú adresátmi nenávisťných komentárov od **verejnosti** skôr sprostredkované na základe toho, že obhajujú ľudské práva Rómov a Rómok alebo zdieľajú príspevky o Rómoch a Rómkach:

/// (...) v momente, keď som v pozícii, že robím niečo pre Rómov a Rómky, tak je to päť na oko, pretože prečo...A ľudia ich zaevidujú, že prečo im dávame, a ja kde som?“ (R16)

44

Respondenti a respondentky často **obmedzujú svoje pôsobenie na sociálnych sieťach** alebo obmedzujú diskusie o právach Rómov a Rómok len do svojho blízkeho okolia, aj z dôvodu frustrácie z masívneho pretlaku nenávisťných komentárov v prípade, ak poukazujú na nespravodlivosť alebo historickú segregáciu, prípadne preto, lebo prestali vidieť diskusie na sociálnych sieťach ako zmysluplnú činnosť.

Z výpovedí respondentov a respondentiek vyplýva, že na istú mieru **nenávisťných prejavov** sú zvyknutí a hranica tolerancie voči takýmto prejavom môže byť preto v niektorých prípadoch vyššia. Takéto nenávisťné komentáre však napriek tomu vytvárajú nepriateľské prostredie pre ich prácu.

/// (...)nedostávam také tie klasické hejty, ako dostávajú možno iní z tejto oblasti, že by ma chcel niekto zabiť alebo upáliť, to zrovna nie, ale tieto komentáre alebo možno taktiež súkromné správy, ktoré mi chodia tam na nejakú vec, ktorá sa podarila, tak tie akože dostávam. Väčšinou sú to teda z anonymných účtov (...) sú to také naozaj proste klasické poznámky typu, že ja o tom nič neviem a nech si to teda vyskúšam, žiť s Rómami v susedstve alebo nech si ich nastahujem domov. Mne to príde také smiešne, už by mohli vymyslieť niečo iné.“ (R15)

Niektorí respondenti sa však stretávajú aj priamo s **veľmi vážnymi nenávisťnými prejavmi a osobnými vyhrážkami, vrátane vyhrážok smrťou:**

// *Občianskemu združeniu veľmi pomôže, keď sa môže prezentovať, môže dať von svoje úspechy, pretože potom keď niečo aj potrebuje, tak proste má za sebou aj nejakú viditeľnú históriu. Takže my sme to úplne eliminovali, pretože sme narážali na rasistické poznámky, rasistické, verbálne útoky, dokonca sa nám vyhrážali smrťou, osobné útoky, ako pritom sme dávali len pozitívne veci von, nikoho sme nehodnotili, len čo sa nám podarilo a už to boli také...na našu prácu, že prečo pomáhate Rómom, prečo toto robíte pre Rómov a dokonca aj konkrétne na naše osoby.“ (R18)*

Následkom takéhoto zastrašovania potom podľa slov rómskych obhajcov a obhajkyň ľudských práv býva, že musia značne obmedzovať svoje verejné pôsobenie, vrátane propagovania svojich aktivít. Niektorí obhajcovia a obhajkyne ľudských práv prestali poskytovať aj rozhovory **médiám** ako dôsledok zlých skúseností v minulosti – články písané o nich a ich práci boli nepravdivé a bulvarizujúce a poškodzovali aj klientov a klientky služieb, ktoré poskytujú.

// *Oni to tak zostrihajú proste, že ten človek vyzerá, jak keby padol neviem z kadiaľ, ako ten najblbší, ktorý vlastne nechce, že dobro, ale chce zlo. Takže vlastne tí ľudia fakt ako potom stratia už aj chuť niekomu nejaký rozhovor dávať (...).“ (R21)*

45

Na druhej strane respondenti a respondentky vyjadrili ako značne motivujúce **pozitívne odozvy** od klientov a klientok sociálnych služieb, alebo účastníkov a účastníčok programov alebo školení, ktoré poskytujú, prípadne od ľudí, ktorých záujmy obhajujú (napríklad rodičov detí pri predchádzaní prípadov segregácie vo vzdelávaní). Pozitívne odozvy na prácu dostávajú obhajcovia a obhajkyne ľudských práv aj od časti verejnosti alebo zástupcov a zástupkyň lokálnych samospráv alebo škôl, ktorí si vážia ich prácu a často uznávajú ich konkrétne pozitívne výsledky. Viacerí respondenti a respondentky považovali za veľmi motivujúce aj vyjadrenia prezidentky Slovenskej republiky alebo iné pochvalné uznanie od zamestnancov a zamestnankyň štátnej správy.

Respondent reakcie na svoje zásluhy v obhajobe ľudských práv opísal nasledovne:

// *Od mojej komunity len radostné správy som mal, lebo stále keď ma videli v novinách alebo v telke, stále hovoria, videl som ťa v televízii, som na teba hrdý (...) proste ale boli tam komentý také, ale to sú z majority, ktoré boli nepríjemné.“ (R20)*

4.4 Prístup k rozhodovaniu, participácia a spolupráca

Z vyjadrení respondentiek a respondentov vyplýva, že pri obhajobe ľudských práv najčastejšie **spolupracujú** s mimovládnyimi ľudskoprávnymi organizáciami, ktoré pre nich zároveň tvoria najsilnejšiu podpornú solidárnu sieť. Zároveň viacerí vyjadrili potrebu existencie silnej organizácie, ktorá by zastrešovala rómske organizácie na Slovensku a pomáhala s advokáciou, financovaním a podobne:

Chýba nám strešná organizácia mimovládna, ktorá by sídlila v Bratislave a vedela by pomáhať tým ďalším aktivistom, ktorí sú práve v lokalitách. To si myslíme, že je zásadný problém, tým pádom neexistuje efektívna sieť aktivistov a aktivistiek po Slovensku a tým pádom ako keby ten výtlak je oveľa slabší. Sú tu nejaké samostatné procesy alebo samostatné aktivity, ktoré vidíme, ale nie je to nič systémové a nie je tu niekto, kto by to zbieral, sieťoval, potom tlačil tuto v hlavnom meste. To nám chýba a to zásadne zhoršuje prácu všetkých, ktorí na Slovensku sú a snažia sa o zrovnoprávnenie Rómov a Rómok.“ (R16)

46

V niektorých prípadoch obhajcovia a obhajkyne ľudských práv cítia nedôveru v štátne a verejné inštitúcie, pretože v mnohých prípadoch to boli práve inštitúcie samotné (vrátane policajného zboru, miestnych samospráv, škôl alebo zdravotníckych zariadení), ktoré boli pôvodcami nespravodlivosti a diskriminácie voči Rómom a Rómkam. Ako odpoveď na otázku, či mu ako aktivisti nejakým spôsobom pomáha štát, respondent odpovedal, že mu štát doteraz iba ublížil (R20).

Respondent vyjadril aj frustráciu z toho, že niektorí **zamestnanci a zamestnankyne štátnej správy** nerozumejú problematike práv Rómov a Rómkov, vyjadrujú sa rasisticky a necitlivo – „*takáto klíma je naozaj zlá, že ak takíto ľudia budú na úradoch, tak sa nikam nepohneme a môžu za to oni. To sú tí ľudia, ktorí za to môžu, ktorí takto uvažujú a ktorí si myslia, že robia dobrú prácu, čiže takíto ľudia by mali podľa mňa z rozhodovacích miest zmiznúť.*“ (R16)

Ďalší respondenti a respondentky sa stretávajú so situáciami, kedy prichádzajú do konfliktu s vedením a zastúpením miest a obcí, v ktorých vykonávajú aktivity, lebo vyjadrili kritiku na politiky v meste, prípadne nesúhlasia s vykonávaním aktivít, ktoré by napomohli straníckej činnosti starostov a starostiek alebo poslancov a poslankyň.

Respondenti a respondentky vyjadrili aj frustráciu z toho, že od štátnych orgánov dostávajú signály, že práva Rómov a Rómok majú primárne riešiť rómske mimovládne alebo iné ľudskoprávne organizácie - „(..)viete, veľakrát nám pán primátor povedal, že to sú vaši Rómovia, vy si ich riešite.“ (R17) – prípadne je to podľa mnohých reprezentantov štátnej moci výhradne agenda Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity:

|| (...)proste mne príde, že tento štát, my tam máme proste zriadený ten úrad splnomocnenca, a teraz akože nech si úrad všetko rieši, oblasť bývania, zamestnania, proste všetky tieto horizontálne priečky, nech rieši a ministerstvá si budeme riešiť všetko sami a vy sa do toho nemotajte, lebo však nás sa to vlastne netýka.“ (R15)

Existujú však aj štátne inštitúcie, o ktoré sa podľa respondentov a respondentiek dá oprieť alebo ktoré si vážia expertízu rómskych mimovládnych organizácií – ako príklad bola spomenutá Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Niektorí respondenti vyjadrili pochvalu aj na spoluprácu s miestnou samosprávou, prípadne jednotlivými poslancami a poslankyňami mestských zastupiteľstiev. Na otázku, ako vníma spoluprácu s mestami, respondentka odpovedala nasledovne:

|| Záleží od toho v ktorom kraji, lebo to nastavenie je veľmi dôležité. Napríklad v kraji, v ktorom ja pôsobím, zatiaľ som mala veľmi dobré kontakty aj tú spoluprácu. Čo ma neskutočne prekvapilo, lebo som očakávala negatívny prístup, ale akonáhle sa ľuďom vysvetlí, že o čo nám ide a čo vlastne chceme a vidieť ten záujem. Na jednej strane mám potom taký menší pocit, že je to také zbavenie sa čiastočne nejakého bremena, ale akonáhle niekto povie, že chceme pomôcť, chceme s Vami spolupracovať, chceme, aby naši občania mali tú prácu, alebo títo ľudia mali prácu, chceme aby boli v bezpečí, záleží nám na nich, tak to je pre mňa veľmi dôležité. Zatiaľ som sa nestretla so žiadnou negatívnou odozvou.“ (R19)

Čo sa týka **participácie**, rómski obhajcovia a obhajkyne ľudských práv nebývajú systematicky prizývaní k diskusiám a tvorbe zákonov a politík, dokonca ani tých, ktoré sa týkajú Rómov a Rómok, či už na miestnej alebo národnej úrovni. Niektorí respondenti a respondentky však majú skúsenosti s tvorbou legislatívnych dokumentov alebo stratégií, prípadne ich monitorovaním a hodnotením.

“ (...) už keď je ten človek v tom systéme a je práve v tých pozíciách, kde môže zasahovať do tvorby, tak tam ja vidím veľký priestor, a určite by bolo vhodné, aby v rôznych takýchto výboroch, a nemusia sa tie výbory priamo týkať len Rómov, ale som zástanca toho, že aby v rôznych takýchto výboroch viac boli prítomní aj Rómovia.“ (R15)

Respondent vyjadril aj nutnosť zmeniť celú optiku nazerania na proces rozhodovania, keďže v súčasnosti nerozhodujú Rómovia a Rómky o veciach, ktoré sa ich týkajú, prípadne bývajú prizývaní len čiastočne alebo na konci procesu, kedy je materiál už hotový:

48

“ (...) my sa snažíme aj v rámci mainstreamingu robiť, že napríklad aby mladí boli pri tom, keď pozveme Nerómov, tak ich pozývame menej do rómskej debaty, aby videli od začiatku, že aká debata prebieha, aká diskusia prebieha na rómskej úrovni, aby čerpali z toho, aby ten vzťah nebol naopak, že Nerómovia povedia, že takto to je, tak sme to vymysleli, a čo na to poviete.“ (R16)

Ako pozitívny príklad respondenti uviedli komunitné rady alebo komisie fungujúce na úrovni miest a obcí alebo pri školských zariadeniach.

4.5 Prístup k finančným a grantovým schémam

Rómski obhajcovia a obhajkyne ľudských práv nepovažujú finančnú podporu pre občiansky sektor na Slovensku za dostačujúcu vrátane neexistencie systematickej, dlhodobej a udržateľnej finančnej podpory, ktorá by nebola určená len na podporu projektov.

“ Aby sme nemuseli chodiť stále do nejakých projektov, aby sme boli podporovaní štátom. Viete, lebo to tiež zaberie čas, čakať na výzvu teraz je..., teraz je prestávka, teraz treba robiť administratívne veci, sledovať to stále, skôr musíme niekomu dokazovať, že naša práca je dôležitá. Ale to nie je pravda, my by sme už mali byť dávno podporení a robiť si prácu v klude a robiť pre ľudí.” (R17)

Respondenti a respondentky hovorili aj o náročnosti administratívnych procesov pri žiadaní o grantové schémy, čo sa javí ako značne limitujúce najmä pre menšie alebo lokálne mimovládne rómske organizácie. Niektorým respondentom a respondentkám sa systém dotácií javí ako neférový, založený na nedôvere voči rómskym organizáciám a odmeňujúci viac tie organizácie (aj nerómske), ktoré sú skúsené v byrokratických procesoch na úkor kvality. Tento problém sa týka najmä európskych fondov alebo Grantov EHP a Nórska, napriek tomu, že majú možnosť poskytnúť občianskemu sektoru najviac prostriedkov.

“ (...) veľa neziskových organizácií ani nemá dosah na tie eurofondy, lebo tá byrokracia okolo toho je tak strašne zložitá, že ľudia povedia, kašlem na to, buď urobíme nejak zo svojich zdrojov alebo to urobíme vyslovene, že zadarmo a to sa ale nedá tak robiť.” (R15)

49

Napriek tomu, že respondenti a respondentky vykonávajú svoju prácu s obmedzenými finančnými prostriedkami (a niekedy aj bezodplatne), stretávajú sa aj s nepravdivými informáciami o tom, že „majú za to milióny.“ (R21).

Respondent vyjadril ako problematické, že napriek diskurzu, že na práva a potreby Rómov a Rómkok je nasmerované veľké množstvo peňazí, tieto nemajú dosah na skutočný progres: „(...) naozaj prakticky nevidieť podporu nasmerovanú na riešenie. Veľmi ma mrzí, že značná časť financií ide na výskumy, na koncepcie, na stratégie, alebo sú to nerómske organizácie, ktoré sú podporené a pravidelne podporované na to, aby riešili rómsku problematiku (...).“ (R18)

50

5. Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv ľudí so zdravotným znevýhodnením

Keby sme sa dostali z tej pozície, strašne veľmi prehľadám, že keby sme už prestali závidieť susedovi ešte aj to postihnutie, tak by bolo už omnoho lepšie.“ (R25)

Ako poslednú špecifickú skupinu ľudskoprávných obhajcov a obhajkýň Stredisko zvolilo obhajcov a obhajkyne práv ľudí so zdravotným znevýhodnením. Aj v tomto prípade sa Stredisko zameralo na špecifickú demokratického priestoru pre túto skupinu obhajcov a obhajkýň ľudských práv, ale aj na ich pohľad na výzvy, ktoré sa ukazujú ako prierezové pre ľudskoprávny aktivizmus vo všeobecnosti. Špecifikom kapitoly je zameranie na sebaobhajovanie, preto výber respondentov a respondentiek bol uskutočnený s ohľadom na toto kritérium. Ťažiskovou témou pre ľudskoprávny aktivizmus za práva ľudí so zdravotným znevýhodnením sa stalo vnímanie klímy a celospoločenskej situácie ako takej, keďže tú reflektovali respondenti a respondentky vo väčšom rozsahu a s väčším dôrazom než individuálne negatívne reakcie, odozvy, či dokonca útoky reagujúce na ich prácu.

5.1 Vnímanie aktivizmu a motivácia

51

Pri obhajcoch a obhajkyňiach ľudských práv ľudí so zdravotným znevýhodnením je zaujímavým pozorovaním, že nie je bežná sebaidentifikácia s touto úlohou, ani prvoplánová sebaidentifikácia s ľudskoprávnou tematikou ako takou. Zatiaľ čo niektorí sa s touto rolou aspoň čiastočne stotožňovali, v iných prípadoch naopak ani nevnímali svoju prácu v ľudskoprávnej dimenzii, prípadne nevnímali ľudskoprávne dosahy svojej advokačnej činnosti za práva ľudí so zdravotným znevýhodnením. Zároveň Stredisko identifikovalo najvýraznejšie zdroje pozitívnej motivácie, ktoré sa vzťahujú predovšetkým na komunitnú a občiansku sféru, a tiež zdroje negatívnej motivácie, ktoré reflektujú najmä nastavenie verejných politík a verejných inštitúcií.

Respondenti a respondentky vnímali podstatu ľudskoprávneho obhajovania rôzne. Prevládajúce chápanie sebaobhajovania sa nieslo v rovine obhajovania ako individualizovanej pomoci, čiže skôr klientskej práce a pomoci konkrétnym ľuďom s ich podnetmi a problémami v každodennom živote. Sebaobhajovanie bolo teda v prvom rade reflektované napríklad z osobnej pozície respondentiek a respondentov ako obhajoba ich vlastných práv v súvislosti s vlastnou životnou situáciou, kedy sa jej

riešenie postupne stáva súčasťou hľadania riešení pre širšiu skupinu sebaobhajcov a sebaobhajkýň:

Ja sa vnímam ako sebaobhajca ľudských práv. (...) Ja sa snažím aj s ešte dvoma kolegami rozprávať sa s tými skupinami sebaobhajcov, aké sú problémy a aké sú porušované práva, ako by sa to dalo napraviť.“ (R23)

Respondenti a respondentky teda zároveň definovali obhajovanie aj ako pomoc iným osobám v podobnej alebo rovnakej životnej situácii, a to práve prostredníctvom využívania vlastných skúseností na pomoc a podporu ostatným ľuďom v komunite: *„cítim, že som na tom spektre, inak by som asi ťažko vedela porozumieť týmto deckám a pracovať s nimi, aj s tými rodinami (...) ľudia by mali prijímať túto skutočnosť nie ako postihnutie, ale ako to, čo môže cez tých zdravých jedincov na spektre priniesť do života tých ostatných ozdravenie. Ale to chce strašnú pokoru.“ (R22)* Ľudskoprávne obhajovanie je dokonca niektorými obhajcami a obhajkyňami v praxi chápané aj ako jedna z foriem sociálnej práce: *„Myslím na takú obhajobu, kedy jednotlivci s malou dušičkou chodia na tie úrady, podávajú žiadosti. Učíme ich, ako obhajovať svoje práva ako jednotlivca a akým spôsobom sa presadiť pred úradom, ako komunikovať svoje individuálne potreby, ako preraziť tú osobnú bariéru v tom, že nie som presvedčený, že naozaj môžem žiadať.“ (R25)*

Explicitne ľudskoprávna dimenzia bola vo výpovediach respondentov a respondentiek o ich práci skôr ojedinelá, evidentnejšie bolo ich vnímanie svojich advokačných aktivít ako vyslovene menšinovej témy. Najmä respondenti a respondentky aktívni v advokačnej činnosti na národnej, prípadne aj medzinárodnej úrovni hovorili o svojej činnosti ľudskoprávneho sebaobhajovania aj v širšom význame v tom zmysle, že (seba)obhajoba ľudských práv ľudí so zdravotným znevýhodnením je (seba)obhajobou ľudských práv ako takých: *„sú to také aktivity, ktoré sú vyvíjané v prospech všetkých.“ (R25)*

To, že časť respondentov a respondentiek nevnímala ľudskoprávnu dimenziu svojej činnosti, sa odrazilo aj v opatrnom prijímaní svojej roly ľudskoprávnych obhajcov a obhajkýň, ktorá im bola pripísaná v oslovení do zapojenia sa do tohto výskumu. Viditeľné to bolo v už spomínanej rovine toho, že pomoc vybranej skupine ľudí si vo svojej každodennej agende nerámecujú ako boj za ľudské práva: *„trošku [ma] zarazilo, ale v dobrom, keď som dostala od vás ten mail, že „obhajcovia ľudských práv“, či toto naozaj robím. Ale asi to aj zasahuje do tejto oblasti, pretože mám dosť vyvinutý taký zmysel pre spravodlivosť a pomoc ľuďom,*

ktorých vidím, že to potrebujú, a ak viem nejakým spôsobom pomôcť, tak sa snažím vždy nejakým spôsobom tým ľuďom pomôcť.“ (R23) V niektorých prípadoch dokonca deklarovali, že ani nemajú pocit, že robia vo svojich aktivitách dost, aby sa tak nazývať mohli: „asi by som to nedefinovala ako ochrankyňa ľudských práv, pretože mám pocit, že nerobím žiadne aktivity, ktoré by tým ľuďom (...) nejak pomáhali skvalitňovať život. Cítila by som sa ako ochrankyňa ľudských práv, keby robím nejakú činnosť, ktorej záverom by bolo to, že som niekomu skvalitnila život. Napríklad v nejakom pracovnom živote, alebo čo sa týka vzdelávania, v tomto to možno tak nevnímam. (...) Možno obhajkyňa v tom bežnom živote, v bežnej komunikácii s ľuďmi (...) vtedy cítim, že vtedy obhajujem, možno nie tak úplne tie práva, ale tie, tie rozhodnutia, postoje.“ (R26) Medzi respondentami a respondentkami sa tiež ako bežná ukazovala tendencia k odlišovaniu (seba)obhajovania od aktivizmu, napr.: „úplne za aktivistku by som sa nepasovala, ale bolí momenty, keď som sa tak trochu aj cítila.“ (R23)

Aj motivácia respondentov a respondentiek sa ukázala ako pomerne rôznorodá, v ich výpovediach však Stredisko identifikovalo spoločné črty týkajúce sa najmä dvoch aspektov: frustrácie až demotivácie prameniacej z negatívnych skúseností pri obhajobe ľudských práv v praxi či dlhodobu pretrvávajúcich problémov, ktorým ľudia so zdravotným znevýhodnením na Slovensku každodenne čelia, a pozitívneho pocitu prameniaceho z komunitnej súdržnosti a vzájomnej podpory. Spoločným faktorom naprieč ľudskoprávnym sebaobhajovaním ľudí so zdravotným znevýhodnením sa však javí najmä nemožnosť oddeliť advokačnú prácu od osobného života, keďže sa tieto dve roviny aktívne prelínajú: „stále je to téma, pri ktorej si musíte nájsť taký ten balans, neponoriť sa úplne do životov cudzích ľudí a mať taký ten nadhľad, nenasávať úplne ako špongia, lebo toto sú také veci, že keď to prežijete a viete, ako ste ich zažili, a niekto vám ich opisuje tiež, tak sa veľmi ťažko odstriháva od tej emócie.“ (R26)

Ako negatívne skúsenosti, ktoré tvoria zdroj motivácie, respondenti a respondentky zdôrazňovali najmä pocit frustrácie prameniacy z prístupu štátnych inštitúcií a úradov, s ktorým sa ľudia so zdravotným znevýhodnením už dlhodobu stretávajú vo viacerých aspektoch svojho každodenného života. Jedným z takých problémov je aj nedostatočná miera participácie ľudí do zdravotným znevýhodnením na tvorbe politik, čo následne vedie k oslabeným možnostiam ovplyvňovať rozhodnutia, ktoré sa ich priamo týkajú. Pre niektorých respondentov a respondentky je preto mimoriadne silnou motiváciou to, že sa táto problematika bezprostredne týka aj ich blízkej rodiny: „cez môjho syna (...) som strašne veľa vecí mohla vidieť, ktoré by som za normálnych okolností vidieť

nemohla. (...) Práve môj syn ma previedol tým svetom, takým tým neviditeľným. A preto sa ma tie ľudské práva veľmi týkajú, lebo viete, keby vás niekto uzavrel, a váš mozog a zmysly by vnímali, ale vy ste si nemohli vybrať, to muselo byť strašné. Ako nás niekto preloží a usúdi, že pre vás je toto dobré, a vy sa nemôžete ani len brániť, lebo neviete kričať, nevieme nijako ovplyvniť ten život.“ (R22) To je priamo prepojené s nedostatkom porozumenia pre situáciu ľudí so zdravotným znevýhodnením, ale aj pre ich prežívanie a vnímanie v každodennom živote.

“ Tá bezmocnosť ľudí na spektre, ktorí nevedia povedať, čo ma trápi a prečo som agresívny a prečo sa dostávam do stavov v akých som. To, čo sa snažím pochopiť zo seba smerom k môjmu synovi. Ja si tiež myslím, že veľakrát za mňa rodičia rozprávali a rozhodovali v živote, čo mi vadilo a ja bohužiaľ tohto čierneho Petra tým, že on sa nevie sám o seba postarať, mám vo svojich rukách. A citelne vidím, že niekedy, keď hovorím za neho, hnevá sa. Nie je to zrejme to, čo chce počuť a čo je on sám. A preto sa ma aj dotýkajú vlastne títo viac postihnutí ľudia alebo veľakrát spoločnosť o nich rozhoduje, ako o nábytku, položíme ho dať do kúta ako stoličku, skriňu a rozhodneme za vás.“ (R22)

54

Respondenti a respondentky opakovane zdôrazňovali aj to, že takto identifikované zdroje frustrácie sú v ich profesionálnom živote prítomné už dlhodobo a nesúvisia výlučne s aktuálnym dianím, ale so situáciou, v ktorej sa ľudia so zdravotným znevýhodnením v slovenskej spoločnosti nachádzajú už dlhodobo.

“ Jedna moja kolegyňa povedala, ktorú poznám už asi tak 35 rokov, že ty prosím ťa, veď ešte stále riešime to, čo na začiatku, uvedomuješ si to, že takom veľkom globále, prakticky tie isté problémy, tie sme ešte neodbúrali. A to je potom také frustrujúce, ale možno je to trošku mojou povahou že keď to nejde tak, tak to ma nejako nie že ubíja, ale ma to tak našťve že tak to musíme nejako preraziť, musí to fungovať, musí to ísť, a musí sa to dať nejako vyriešiť. Takže to je taká hnacia sila, prečo tu som napriek tomu, že tie frustrujúce momenty sú veľmi časté.“ (R25)

Naopak, pozitívna motivácia sebaobhajcov a sebaobhajkýň spočíva v prvom rade v komunitnom a spoločenskom aspekte ich práce. Napríklad komunitné aktivity súvisiace s faktorom socializácie a pocitu spolupatričnosti niektorí sebaobhajcovia a sebaobhajkyne v súčasnej celospoločenskej atmosfére pociťujú ako nedostatočné: „veľa ľudí som spoznal

z tej sféry, aj dobrých známych, aj už mám teraz aj kamarátov“. (R23)
Zároveň respondenti a respondentky reflektovali na dôležitosť hľadania podporného systému vo svojom okolí, a to najmä v prípadoch, kedy o konkrétnej zdravotnej diagnóze neexistuje dostatočne silné spoločenské povedomie, čo môže následne spôsobovať pocity vylúčenia, ale aj nepochopenia zo strany spoločnosti.

„ A tak sme sa spojili a vtedy som cítila, ako veľmi mi pomohlo, vedieť tú chorobu iba pomenovať, taká, aká skutočne je. Nie tak internetovo a z rýchlika, ale tak naozaj do hĺbky (...) naozaj sme obe na sebe cítili, že keď sme si navzájom zdieľali tie skúsenosti, tak tá ťarcha bola o niečo menšia, že sme vedeli, že nie sme sami a že nie sme jediné, ktoré toto zažívajú.“ (R26)

Aj v súvislosti s identifikovaním zdroja motivácie sa v zdieľaných skúsenostiach opätovne vyskytoval kľúčový aspekt sebaobhajovania, ktorým je osobná životná skúsenosť a silnejšia schopnosť empatie a lepšieho vcítania sa do situácií, ktorým ľudia so zdravotným znevýhodnením čelia. Respondenti a respondentky opakovane zdôrazňovali dôležitosť osobnej skúsenosti aj pri vysvetľovaní nielen okoliu, ale napokon aj voči verejným inštitúciám a tvorcom a tvorkyniam politik, v čom je prežívanie a vnímanie ľudí so zdravotným znevýhodnením odlišné od často stereotypných a paušalizujúcich predstáv, ktoré majoritná spoločnosť o týchto ľuďoch má.

55

„ Táto doba je veľmi komplikovaná pre deti a príde mi, že naozaj je dôležité, aby človek niekde patrila, lebo ja som celý život hľadala kamarátov, ktorí by ma vedeli pochopiť. (...) potom keď už som bola väčšia, okolo tých 16 rokov, už som mala tých menších kamarátov, ale to dnes si uvedomujem, že to boli deti tiež z takého sociálne vylúčeného prostredia a boli to decká, ktoré mali tiež rôzne poruchy správania. Ja, keď sa už v tom pohybujem, tak to viem pomenovať, nejaké adhdčko, nejaké týranie v rodine, nejaké fetálne syndrómy, otcovia alkoholicy, tam bolo všeličo, ale tie decká išli za mnou a ja som tiež bola taká ochrankyňa tých detí v tých 16 rokoch, že som vytvárala také tie voľnočasové aktivity a venovala som veľa z toho tvojho života. Tak ako mne venovali tí starší, keď som ja bola ich veku, tak som to ako keby prirodzene odovzdávala tým menším.“ (R22)

5.2 Klíma pre prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv

Zdroje motivácie obhajcov a obhajkýň sú úzko prepojené na klímu pre ich prácu. Respondenti a respondentky mali prevažne negatívne postrehy súvisiace predovšetkým s prístupom verejných inštitúcií, ale aj s mierou verejného povedomia o potrebách a vôbec právach ľudí so zdravotným znevýhodnením.

Ako kľúčový prvok s pozitívnym dopadom na prácu obhajcov a obhajkýň sa jednoznačne ukazuje prijatie Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, ktorý bol na Slovensku ratifikovaný v roku 2010. Respondenti a respondentky jednoznačne pozitívne hodnotia posilnenie niektorých práv osôb so zdravotným znevýhodnením súvisiacich napríklad s právom na zachovanie ľudskej dôstojnosti alebo aj s rovnosťou pred zákonom: „*Tým sa to trošku zlepšilo tým, že sa nedá už teda zbaviť svojprávnosti.*“ (R23). Tým sa v konečnom dôsledku posilnila aj advokačná pozícia obhajcov a obhajkýň práv ľudí so zdravotným znevýhodnením pri komunikácii s verejnými inštitúciami a úradmi, keďže im to poskytlo nový a silnejší referenčný rámec, o ktorý sa môžu opierať. Zároveň na základe dohovoru bola ich pozícia posilnená aj vznikom špecializovanej ľudskoprávnej inštitúcie, ktorej hlavnou agendou je práve ochrana práv ľudí so zdravotným znevýhodnením: „*vznikol úrad komisára pre ľudí so zdravotným postihnutím, to asi tomu ešte viac dopomohlo, má ich teda kto zastupovať.*“ (R23)

56

Pozitívne respondenti a respondentky hodnotia tiež to, že sa postupne **zvyšuje povedomie** o právach ľudí so zdravotným znevýhodnením a miera informovanosti o ich situácii: „*Ja ten posun jednoznačne vnímam k lepšiemu. (...) vnímam ten posun v tom, že sa začleňujeme, to znamená, že už nie je to niečo také v zmysle že „tam tí niečo chcú“, ale už viac vnímame verejnosť na našej strane, viacerí vnímajú, že áno, sú to osoby so zdravotným postihnutím a ich rodinní príslušníci, pomocníci a podobne. Ale chcú to preto, lebo aj my sa môžeme dostať do tejto situácie, takže budujú ten systém pre nás všetkých.*“ (R25) Respondenti a respondentky reflektujú úzky súvis aj s posilňovaním osobnej, resp. bezprostrednej skúsenosti s kontaktom s ľuďmi so zdravotným znevýhodnením: „*Zmierňuje sa to. Už tí ľudia, niektorí majú aj v rodine postihnuté dieťa, tak už vedia.*“ (R23); ale aj s pozitívnymi skúsenosťami, s príkladmi dobrej praxe a úspešnými integračnými politikami: „*Ako sa dohovor viac uplatní, bude v našom právnom systéme a dostávajú sa do povedomia ľudí. Tak je to veľmi silný moment. Aj v tom uvedomovaní si práv osôb so zdravotným postihnutím, ja minimálne takú silu pripisujem tomu momentu, že vyrastala tu jedna nová generácia, ktorá bola viac v kontakte s osobami so zdravotným postihnutím a viac vnímajú aj tú individuálnu stránku*

a aj tú osobu a nie len tú pomôcku, vozík, alebo prejavy vonkajšie. Viac si uvedomujú, že to nie sú tí ľudia abstraktní, ktorí nejako len sedia v domácnostiach a vôbec sa nevyskytujú v spoločnosti.“ (R25) Osobná skúsenosť a ľudský, individuálny prístup sa teda javí ako kľúčový moment, ktorý podmieňuje zlepšovanie klímy pre prácu obhajcov a obhajkýň práv ľudí so zdravotným znevýhodnením.

Negatívne aspekty spoločenskej klímy s dopadom na prácu obhajcov a obhajkýň sa prejavujú predovšetkým v chýbajúcej platforme na komunikáciu a koordináciu: „*veľmi ťažko sa robí aj obhajoba globálnejšieho pohľadu na Slovensko, lebo žiaľ, neexistuje taká fakt silná platforma na stretávanie sa“ (R25);* ale aj v širšej problematike personálneho aj finančného poddimenzovania neziskového sektora: „*To súvisí aj so stavom mimovládnych organizácií na Slovensku poddimenzované financovanie, slabé personálne zabezpečenie, ľudia robia popri hlavnom zamestnaní a možno častokrát tie, že sa nedohodneme, tie dôvody sú úplne inde z nedostatku času a podobne.“ (R25)* Ako problematický sa ukazuje aj chýbajúci koncepčný a systematický prístup pre efektívne riešenia pre ľudí so zdravotným znevýhodnením: „*veľakrát v tej spoločnosti, my potrebujeme neustále sa niečo máchať a veľa o tom rozprávať a ten cieľ, výsledok je v nedohľadne. A veľakrát by bolo možno rýchlejšie, keby sme našli tú spoločnú komunikáciu. A toto je tá sebaobhajoba, že ja už som sa naučila vlastne obchádzať všetko, ale nemyslím zákony.“ (R22)*

57

Negatívne skúsenosti respondentov a respondentiek sa v nezanedbateľnej miere týkajú tiež prístupu štátnych orgánov a verejných inštitúcií a skúseností s komunikáciou s nimi pri tvorbe verejných politík. Z pohľadu respondentov a respondentiek ide, napríklad, o citelný nedostatok záujmu o úprimné a efektívne riešenie situácie, v ktorej sa cieľová skupina ľudí so zdravotným znevýhodnením ocitá, práve v dôsledku nastavenia verejných politík, ale aj z nedostatku proaktívneho prístupu.

Navyše, v niektorých prípadoch respondenti a respondentky vnímajú rozhodovanie o verejných politikách týkajúcich sa ľudí so zdravotným znevýhodnením ako nedostatočne založené na faktoch, poznatkoch z praxe, ale aj empatii. Príkladom sú skúsenosti pri (seba)obhajobe práv ľudí s autizmom: „*stále necítíme, ako tá minorita, tú pomoc ako naozaj regulárne potrebujeme. (...) vidím ako málo rozumejú, tí kompetentní, to, o čom sa tam snažím presadiť ako keby svoju pravdu, lebo tým, že je to zdravotné postihnutie, my si tabuľkovo tých ľudí niekde zatriedime a tým pádom je to pre nás vybavené. Ale ťažko povedať, či v tej tabuľke ten názov, aj ten kompetentný odborník vie skutočne odhadnúť vo všetkých tých možnostiach kombinácií, v ktorých sa ten autizmus môže nachádzať.“ (R22)* Príklad skúseností obhajcov a obhajkýň práv ľudí so sluchovým znevýhodnením takisto podporuje toto pozorovanie súvisiace s nedostatočnou

mierou informovanosti o reálnych potrebách a požiadavkách ľudí s rôznymi zdravotnými znevýhodneniami. Ilustruje to dlhodobá požiadavka ľudí so sluchovým znevýhodnením, ktorí sa dlhodobo zasadzujú za titulkovanie v televíziách, čo vnímajú ako spôsob boja proti informačnej chudobe, keďže titulkovanie je pre množstvo ľudí z tejto skupiny vhodnejší spôsob než tlmočenie do posunkovej reči: „*verejnosť, alebo teda aj ľudia v štátnej správe, ktorí majú tieto agendy na starosti, nemajú celkom dostatočné informácie, čo tie sluchové postihnutia obsahujú aké škály a aké sú potreby, že tam je skupina naozaj veľmi rôznorodá, tie typy sluchového alebo aj závažnosť toho sluchového postihnutia sú rôzne a tí sluchovo postihnutí potrebujú rôzne formy tej pomoci.*“ (R23)

58

Aj napriek zlepšujúcej sa situácii so všeobecným povedomím a informovanosťou naprieč spoločnosťou je teda stále možné identifikovať veľa medzier. Medzi tie najväčšie patrí najmä nepochopenie toho, aké dôležité je otvorene diskutovať s ľuďmi so zdravotným znevýhodnením o politikách, ktoré sa ich bezprostredne týkajú, čo však nevyhnutne súvisí s už spomínanou nutnosťou pochopenia, že takáto komunikácia musí rešpektovať rôznorodosť potrieb tejto skupiny ľudí: „*ľudia s autizmom veľakrát sa nevedia sami za seba vyjadriť, lebo sa rozprávať naučili, iné náhradné komunikačné alternatívne zdroje komunikácie sú, ale nie sú im prístupné na to, aby sa to dosť dokázali naučiť.*“ (R22) V každodennom živote sú zároveň ešte stále prítomné prejavy stereotypného a paušalizovaného vnímania ľudí so zdravotným znevýhodnením, a to vrátane telesných znevýhodnení alebo aj duševných ochorení: „*na prvý pohľad sa nám niektoré veci môžu zdať tak úplne zvláštne, máme tendenciu súdiť, máme tendenciu nálepkovat' (...) máme tendenciu odsudzovať, ukazovať prstom a podľa mňa tým ľuďom s týmto ochorením sa veľmi ťažko dýcha v takejto spoločnosti, pretože ja si myslím, že ak bola spoločnosť chápavejšia, tak by boli ľudia s duševným ochorením otvorenejší o tom hovoriť. Ja veľakrát počúvam, že nie nechcem o tom hovoriť otvorene, že som duševne chorý, aby teraz sa mi niekto nasmial, alebo aby ma niekto nejak neurazil a podobne. A že naozaj, že veľmi veľa ľudí, ktorí duševným ochorením trpia, tak to nepovedia za tú svoju bublinu.*“ (R26) Zásadný problém, ktorý popri nedostatočnej informovanosti o špecifikách rôznych skupín ľudí so zdravotným znevýhodnením respondenti a respondentky pomenovali, je podľa nich najmä nedostatok empatie a dôvery v spoločnosti.

|| Prišlo mi to také smiešne, že stále sa ako keby vzájomne porovnávame, aj tí znevýhodnení, keď vidia ešte znevýhodnenejšieho od seba, že sa majú takú snahu porovnať ešte s ním, že on je na tom horšie ako my. A myslia si, že aj v hlave sú na tom horšie. A toto je presne to, že ľudia by sa mali prestať porovnávať. (...) Lebo nikdy nevieme.“ (R22)

5.3 Odozvy na prácu obhajcov a obhajkýň ľudských práv

Obhajcov a obhajkýň práv ľudí so zdravotných znevýhodnením sa Stredisko pýtalo aj na reakcie, ktoré na svoju prácu dostávajú z rôznych smerov a od rôznych aktérov či inštitúcií, s ktorými v rámci svojej práce prichádzajú do kontaktu. Okrem pozitívnych reakcií, ktorých zdrojom je najmä komunita, tvorí väčšinu negatívnych reakcií najmä stereotypizácia, stigmatizácia a už spomínaný nedostatok citlivého prístupu k rôznorodým požiadavkám a potrebám.

V zdieľaných skúsenostiach Stredisko naprieč skúsenosťami respondentov a respondentiek identifikovalo niekoľko najčastejšie sa objavujúcich typov negatívnych reakcií. Tým prvým sú rôzne formy **zosmiešňovania a necitlivosti**, a to zo strany verejnosti, ale aj v odborných kruhoch. Napriek tomu, že niektorí respondenti a respondentky čiastočne priznali zmiernenie takýchto prejavov v posledných rokoch, a to aj v dôsledku zvyšovania povedomia o problematike medzi bežnou verejnosťou, v praxi takéto prejavy stále nie sú ojedinelé: „*všelijako im rozprávajú a majú nejaké prezývky, ja neviem, „mentolky“ a také veci, čo už teda dávno, dávno, dávno sme sa snažili potlačiť, že by im tak nerozprávali a aby boli k nim ohľadupľnejší, tak ešte stále sa to medzi ľuďmi, medzi verejnosťou takto používa. (...) Už menej, ako bolo, ale ešte stále o tom počut.“ (R23)* Respondenti a respondentky však zároveň opakovane opísali skúsenosti, kedy sa so zosmiešňujúcim a necitlivým konaním stretli aj v komunikácii s predstaviteľmi alebo predstaviteľkami úradov a štátnych inštitúcií, akým bol aj sprostredkovaný prípad osoby, ktorá sa na pracovnej skupine k reforme posudkovej činnosti necitlivo vyjadrila k posudzovaniu inkontinencie spôsobom „*že čo tam máme hovoriť, stačí siahnuť do gatí a vieme, či je inkontinentný alebo nie.“ (R25)*

59

Stigmatizácia je ďalšou z negatívnych reakcií, ktoré obhajcovia a obhajkyne práv ľudí so zdravotným znevýhodnením pomenovali. Ide o typ negatívnej reakcie, ktorú Stredisko pozorovalo predovšetkým v prípade duševných ochorení, a to nielen v súvislosti s nedostatkom pochopenia a empatie voči tomu, čo ľudia s duševnými ochoreniami prežívajú: „*bud' teda tie narážky na tie antidepresíva alebo na tú psychiatriu, že to tí ľudia tak zaškatulkujú ako niečo, čo je obrovská hanba, ale keď už ich aj máš tak len prosím ťa o tom nikomu nerozprávaj.“ (R26)* V tejto súvislosti sa zároveň objavujú aj skúsenosti s ľutovaním ľudí s takýmito ochoreniami, namiesto snahy o pochopenie ich situácie: „*nemusia nič povedať, ale začnú sa k vám správať vlastne že, chudáčik on je úplne mimo a nebudem s ním komunikovať ináč, že cítim to vlastne v tom smere kam sa tá komunikácia uberá.“ (R26)*

V súvislosti s komunikovaním so štátnymi a verejnými inštitúciami zároveň respondenti a respondentky zmienili rôzne formy neochoty a nepochopenia situácií, ktorým ľudia so zdravotným znevýhodnením musia čeliť, čo následne vedie k rôznym formám **podceňovania, spochybňovania a skepticizmu** voči ich požiadavkám. Ide nielen o reakcie bagatelizujúce ich požiadavky ako také, ako napr. „*sme sa stretli s tým, že čo by ste vlastne chceli (...) čo ešte?*“ (R23). Respondenti a respondentky pomenovali aj situácie, v ktorých sa stretávali nielen s nepochopením, ale aj s absenciou snahy o pochopenie situácie, a to aj zo strany úradníkov a úradníčok, ktorých náplňou práce je tejto skupine ľudí pomáhať a poskytovať podporu: „*v tomto je ten opačný proces, že čokoľvek vymyslíme v duchu dohovoru, ako keby sme my tí obhajcovia toho, čo ministerskí úradníci by mali povedať z dohovoru. Nám toto a toto vyplýva v tom, že si dá takúto úlohu. Že to je také, čo je pre nás nepochopiteľné, prečo je to takto opačne.*“ (R25)

Z politických kruhov obhajcovia a obhajkyne intenzívne vnímajú negatívne postoje v súvislosti s témami, ktoré dominujú celospoločenskej diskusii o mimovládnom sektore ako takom. Patrí sem aj neodôvodnená **kritika mimovládnych organizácií** a priame vyhrážky smerujúce k oslabeniu ich pozície zo strany niektorých politických strán: „*rozhodne ma nemilo prekvapili billboardy ohľadom financovania mimovládnych organizácií jednej politickej strany (...) to je asi kolektívne nevedomie nejakej strany, že čo tu ako funguje a akú prácu vykonáva. A vnímam samozrejme aj celkovo toto spoločenské vnímanie, že určitá skupina osôb si myslí, že mimovládne organizácie rovná sa Soros a neviem aké výmysly. Takže toto tu je prítomné v našej spoločnosti.*“ (R25)

Napriec výpovedami respondentov a respondentiek sa zároveň vyskytovala vysoká miera nedôvery voči politikom a političkám, ktorá takisto pramení z prevažne negatívnych skúseností obhajcov a obhajkýň s touto skupinou: „*ja sa popravde politikov stránim. Lebo sú to ľudia, ktorí veľmi veľakrát to, že vy máte dobrý úmysel použijú veľmi zlým spôsobom a na veľmi zlé veci. (...) všetci ostatní politici, ktorí sú len pred voľbami, urobia tie svoje kolečká, (...) keď hovorí niekto, že odfoťte deti, aby to dobre vyzeralo, a vy ste za jeho chrbtom (...) niekedy sa dostávam blízko tým politikom za ich chrbtom a vidím akí naozaj sú. A neverím im, lebo každý politik vám nasľubuje pred voľbami veľa pekných vecí. Potom sa ich snažia natvrdo aj implementovať, ale bez súvislosti a narobí to viac škody ako osohu.*“ (R22) Zo strany politikov a političiek respondenti a respondentky takisto citlivo vnímajú negatívne reakcie v súvislosti s **bagatelizovaním problému** duševných ochorení, a to v súvislosti s tým, ako sa táto téma komunikuje vo verejnom priestore, a zároveň ako je integrovaná v agende niektorých politických strán: „*istá skupina*

politikov prilieva olej do ohňa tými ich názormi, skreslenými a neúplnými (...) mňa veľmi vyrušovalo, keď politici v nejakých diskusiách alebo v tom verejnom priestore sa osočovali a dávali si nálepky psychopata a podobne. Ja som tomu nerozumela, oni vlastne tým bagatelizujú celý ten problém a vytvárajú v spoločnosti dojem, že vlastne tak to je normálne komunikovať.“ (R26)

Obhajcovia a obhajkyne však pomenovali aj zdroje pozitívnych reakcií na svoju prácu, ktoré úzko súvisia s vyššie pomenovanými zdrojmi pozitívnej motivácie pre ich činnosť. Medzi najvýraznejšie pozitívne reakcie patrí vďačnosť od jednotlivcov, ktorým svojou aktivitou priamo pomáhajú: *„asi od jednotlivcov, od tých ktorých sa to celé problematika týka, a keď pocítia nejakú pozitívnu zmenu, tak tak už potom to kvitujú.“ (R25);* od dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, ktorí sa v daných témach angažujú: *„korone chcem poďakovať, že v dobe, keď ich nikto nechcel prijať do tých štátnych zariadení lebo sa všetci korony báli, tak prišli k nám do [názov organizácie] a začali sme tu robiť celkom užitočné veci s tými deťmi a začalo to pomáhať nielen nám, ale aj dospelým autistom, ktorých tu máme, ktorý prepadli cez sitá, sú to vysokoškoláci, nezamestnateľní, ktorých učíme cez programy ako zručnosť pre život, učiť sa medzi sebou správať, zaláskovanie, proste preberáme všetko čo k normálnemu životu patrí a čo pre nich ale normálne nie je.“ (R22).* Pozitívne reakcie sa však objavovali aj zo strany širokej verejnosti, a to najmä v prípadoch zvyšovania všeobecného povedomia o tabuizovaných témach: *„často príde iba správa, že ďakujeme, že o tom hovoríte, ďakujeme, že to píšete, a že viem, že nie som sám. Že naozaj to tomu človeku pomôže iba vedieť, že jednoducho to niekto prežíva podobne.“ (R26)*

61

5.4 Prístup k rozhodovaniu, participácia a spolupráca

Respondenti a respondentky menovali za inštitúcie, s ktorými je spolupráca najefektívnejšia a najproduktívnejšia, prevažne samosprávy a ľudskoprávne inštitúcie, akými je napr. Úrad komisára pre osoby so zdravotným postihnutím alebo Kanceláriu verejného ochrancu práv. Viacerí obhajcovia a obhajkyne sú zároveň aktívni v rôznych tematických poradných a pracovných skupinách. V niektorých ohľadoch ide o najvýraznejší priestor na participáciu na legislatívnych procesoch a tvorbách politik: *„je to poradný orgán, takže niekedy cítim, že sme tam aj dôležití, ale niekedy tá naša dôležitosť spočíva iba v tom, že sú niektoré legislatívne materiály, ktoré nutne potrebuje teda tá rada odsúhlasiť, aby bola posunutá záležitosť k vláde (...) Takže jednoducho už by vyzeralo strašne veľmi zle, keby že nepodporíme.“ (R25)* Zároveň sú však ich

skúsenosti s participáciou limitované pocitom nedostatočného priestoru na vyjadrenie sa k politikám, ktoré sa ich priamo týkajú: „*toto je to, že nájsť v tých pracovných skupinách tú pokoru naozaj počúvať toho človeka, ktorý im hovorí, že hovoria o nás, ale bez nás. Rozhodujete o nás, ale bez nás. A chceme, aby som na tom spektre ľudí že naozaj spojme sa aj keď nerozumieme niektorým veciam (...) sme lekári, sme zdravotníci, pomocníci, lebo každý v tom celom je dôležitý.*“ (R22)

5.5 Prístup k finančným a grantovým schémam

V otázkach týkajúcich sa financií Stredisko v skúsenostiach respondentov a respondentiek identifikovalo jednoznačnú zhodu v pocitovaní nedostatku zdrojov na svoju činnosť. Obhajcovia a obhajkyne pociťujú oveľa väčšiu podporu zo strany súkromného sektora, prípadne zo strany samospráv, než zo strany štátu. Podľa nich tiež chýba systematické financovanie, ktoré by zabezpečilo dlhodobé finančné a organizačné zastabilizovanie organizácií venujúcich sa právam osôb so zdravotným znevýhodnením, a nielen jednorazových aktivít a projektov, ktoré však neumožňujú pokrývať dlhodobejšie náklady.

62

|| Na Slovensku to funguje trošku takým divným spôsobom, že financie by sme mali dostať takpovediac na aktivity. To znamená, že aj z ministerstva práce zoženiete peniaze na nejaké pobyty pre našich členov, zoženiete na vydávanie nejakých informačných materiálov z ministerstva zdravotníctva. Mohol by som pokračovať, ale ako keby dostatočne nebola docenená tá záležitosť, že tie mimovládne organizácie na túto potrebu personálne existovať. Takže ako keby taká úzkoprsoť fungovala, že nedáme im na mzdy, lebo neviem prečo, ale veci majú realizovať.“ (R25)

Nedostatok personálneho a organizačného zabezpečenia sa odráža aj v otázke neúmerne vysokej miery byrokratizácie pri žiadostiach o finančnú podporu zo strany štátu: „*Tie grantové schémy. Ono sú aj cez ministerstvá spustené, ale ja hovorím, na to ja nemám zuby, tam sú veľmi tie papierovačky okolo toho a ja to robím sama.*“ (R22). Problémom je však aj neefektivita a neflexibilita pri udeľovaní takýchto grantov a tiež nedostatok finančných prostriedkov na zaplatenie najmä expertných kapacít: „*toto je to, čo ja potrebujem ako pomoc, zaplatiť ľudí, ktorí mi odborne pracujú s tými našimi znevýhodnenými ľuďmi, alebo aj so mnou ako rodičov, lebo aj rodičia tam chodia na psychoterapie a ja potrebujem dávať podporu tým ľuďom. A toto v tých grantoch nie je.*“ (R22)

Záver

Rozhovormi s dvadsiatimi šiestimi obhajcami a obhajkyňami ľudských práv sa Stredisko pokúsili zachytiť osobné skúsenosti a prax obhajovania ľudských práv a zistiť, aké sú praktické prekážky a konkrétne ťažkosti, s ktorými sa obhajcovia a obhajkyne ľudských práv stretávajú. Stredisko zisťovalo aj to, ako sa obhajcovia a obhajkyne ľudských práv v tejto úlohe cítia, čo potrebujú a čo im chýba. Ich odpovede na konkrétnych príkladoch opisujú, čo znamená zúžený, ohrozený a nedokonalý demokratický priestor na Slovensku. Rozhovormi Stredisko chcelo aj zviditeľniť prácu obhajcov a obhajkyň, keďže o ľudskoprávných témach sa píše pomerne často, ale zriedkavo sa hovorí o osobách, na ktorých táto ťažká ľudskoprávna „práca“ stojí. Rozhovory sa venovali siedmim témam, ktoré rámcovali hlavné problémy, potreby, ale aj spôsoby prekonávania prekážok obhajcov a obhajkyň ľudských práv v oblasti ľudských práv žien, LGBTI+ ľudí, Rómov a Rómok a práv ľudí so zdravotným znevýhodnením. Záver obsahuje zhrnutia výskumu, ktoré bolo možné sformulovať vzhľadom na počet respondentov a respondentiek a tiež odporúčania relevantným aktérom.

Vnímanie aktivizmu a motivácia

64

U jednotlivých respondentov a respondentiek sa odlišovalo vnímanie toho, či sa považujú za obhajcov a obhajkyne ľudských práv alebo aktivistov a aktivistky, a čo to pre nich konkrétne znamená. Najmenej sa s takýmto označením stotožňovali novinárky, pre ktoré bolo v rozpore s vnímaním ich profesie a neutrality. Takisto viacerí respondenti a respondentky, ktorí pracujú ako sociálni alebo komunitní pracovníci, sami seba vnímajú skôr ako poskytovateľov služieb, navyše nie výlučne pre určitú skupinu ľudí (napríklad Rómov a Rómky), ale pre všetkých klientov a klientky. Nesúhlasili teda s tým, že sú priamo obhajcovia alebo obhajkyne ľudských práv, keďže sa v tejto kategórii ešte necítili komfortne, prípadne sa bežne nad ľudskoprávnou dimenziou vôbec nezamýšľajú. Viacerí respondenti a respondentky vnímali identitu „obhajca a obhajkyňa ľudských práv“ ako niečo, čo je rezervované pre tradične vnímanú kategóriu aktivistov a aktivistiek alebo právnikov a právničiek, pričom oni sa vnímajú jednoducho ako obyčajní ľudia, ktorým záleží na ostatných okolo seba.

Značná časť respondentiek a respondentov sa však k tejto identite napriek tomu hlásila (často s hrdosťou ale aj značnou pokorou) a termín obhajcovia a obhajkyne ľudských práv prevažoval nad tradične vnímaným pojmom aktivista a aktivistka. Napriek tomu, že v je medzinárodnej ľudskoprávnej literatúre vnímaný často ako synonymum, podľa respondentov a respondentiek nevie obsiahnuť všetky vnímané atribúty a formy práce, prípadne je v slovenskom kontexte vnímaný ako stereotypný alebo s negatívnymi konotáciami.

Takéto vnímanie potreby pomáhať iným ľuďom, najmä tým v zraniteľnej alebo znevýhodnenej pozícii, bolo pre väčšinu respondentov a respondentiek hlavnou motiváciou, prečo pokračovať v tejto náročnej práci. Ako komplementárne k potrebe pomôcť (a naplniť ľudské práva) jednotlivcom, klientom a klientkam, respondenti a respondentky vnímali ako hlavnú motiváciu aj advokáciu ľudských práv a podporu systémových zmien – spomínali najmä boj proti útlaku a diskriminácii menšín a znevýhodnených skupín (žien, LGBTI+ ľudí a Rómov a Rómok), ale aj vysporiadavanie sa s predsudkami a stigmatizáciou ľudí so zdravotným znevýhodnením. Najmä obhajcovia ľudských práv LGBTI+ ľudí vnímali aj potrebu zlepšovať situáciu pre nové generácie, a teda aby sa nemuseli stretávať s takými formami diskriminácie a ponižovania ako obhajcovia a obhajkyne, ktorí vyrastali v osemdesiatych/deväťdesiatych rokoch. Posun vo vnímaní bol viditeľný aj v prípade vnímania ľudí so zdravotným znevýhodnením a zlepšujúcu sa situáciu s ich prijatím zo strany väčšinovej spoločnosti.

Klíma v krajine

Respondenti a respondentky pracujú v atmosfére systematického porušovania ľudských práv, diskriminácie a útlaku, konkrétne sexizmu a stigmatizácie, homofóbie a transfóbie, rasizmu a segregácie, ale aj spochybňovania a zosmiešňovania, a túto situáciu si dobre uvedomujú. Keďže až na niekoľko výnimiek obhajcovia a obhajkyne ľudských práv, s ktorými Stredisko viedlo rozhovory, majú sami zároveň identitu skupín, ktorých práva obhajujú, klíma v krajine pre tieto skupiny ľudí a klíma pre prácu obhajcov a obhajkýň sa nedala jednoznačne oddeliť. Pre respondentov a respondentky bola ich identita tým pádom aj prirodzenou súčasťou ich práce a zároveň zdroj empatie a odhodlania. Negatívne stereotypy v médiách, nenávistné prejavy, hanlivé vyjadrenia politikov a političiek voči menšinám, legislatívne pokusy o retrogresiu práv a verbálne, či fyzické útoky (a najmä teroristický útok v Bratislave 12. októbra 2022) však vytvárajú nielen zastrašujúce a nepriateľské prostredie pre členov a členky znevýhodnených skupín v krajine, ale aj pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv, ktorí v tejto klíme nielen pracujú, ale aj dennodenne žijú.

Odpovede na otázku, či sa klíma v krajine s ohľadom na ľudské práva a diskurz o jednotlivých skupinách za posledné roky (teda posledných desať až dvadsať rokov) menila k lepšiemu alebo k horšiemu, boli nejednoznačné, pre väčšinu respondentov a respondentiek sa niečo zhoršilo a niečo zlepšilo. Spomenuli však niekoľko zlomových momentov pre aktivizmus v krajine.

Z pozitívneho hľadiska to bola pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv ľudí so zdravotným znevýhodnením ratifikácia Dohovoru OSN o právach ľudí so zdravotným postihnutím, ktorý posilnil ich advokačnú pozíciu. Negatívnym momentom bolo najmä tzv. referendum o rodine, ktoré prinieslo podľa obhajcov a obhajkýň ľudských práv LGBTI+ ľudí do diskurzu rôzne prepojené mýty (ohľadom tzv. „juvenilnej justície“, „rodovej ideológie“ alebo „LGBT agendy“), ktoré sa presunuli z okrajových ultrakonzervatívnych alebo náboženských fór do mainstreamu. Obhajkyne ľudských práv žien vnímali aj zvýšený počet aktérov a aktérok, ktorí bojujú proti reprodukčným právam žien a ich značné politické, finančné a administratívne alebo infraštruktúrne zázemie vytvorené aj vďaka úzkej väzbe na cirkve.

Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv LGBTI+ ľudí, s ktorými Stredisko vykonalo rozhovory na začiatku roka 2023, silno vnímali aj vplyv teroristického útoku pred podnikom Tepláreň v Bratislave v októbri 2022 a s ním súvisiace podporné alebo naopak zraňujúce reakcie politikov a političiek, cirkevných predstaviteľov a predstaviteľiek a širokej verejnosti.

66

Väčšina rozhovorov bola vykonaná v období od začiatku roka 2021 do začiatku novembra 2023, časť respondentov a respondentiek teda mala šancu reflektovať na prebiehajúci diskurz ohľadom mimovládnych organizácií a ich rozdeľovanie na „politické/nepriateľské“ a „nepolitické/ušľachtilé“ organizácie, respektíve diskurz o mimovládnych organizáciách ako „zahraničných agentoch“, ktorý sa silne vyskytoval počas predvolebnej kampane k parlamentným voľbám v septembri 2023 a následne ako rétorika vládnych politikov a političiek. Respondenti a respondentky, s ktorými Stredisko vykonalo rozhovory v tomto období, vyjadrili strach z ďalšieho možného obmedzovania a znevažovania občianskej spoločnosti na Slovensku. Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv však uvádzali, že rámcovanie občianskeho sektora vrátane obhajcov a obhajkýň ľudských práv na Slovensku ako hrozby pre štát sa vyskytuje v rôznych obmenách v podstate od začiatku existencie Slovenskej republiky ako demokratického štátu.

Odozvy na prácu

Predpokladom Strediska bolo, že sa obhajcovia a obhajkyne ľudských práv stretávajú najmä s negatívnymi prejavmi. Napriek tomu všetci respondenti a respondentky veľmi vyzdvihovali podporu, pozitívne odkazy alebo vďaku od klientov a klientok, verejnosti, prípadne niektorých predstaviteľov a predstaviteľiek cirkvi či politikov a političiek. Vo viacerých prípadoch sa dokonca stávalo, že pozitívne odozvy na ich prácu prevažovali nad tými negatívnymi a pre všetkých obhajcov a obhajkyne ľudských práv tvorili významnú časť ich motivácie.

Viacerí obhajcovia a obhajkyne ľudských práv sa však priamo stretávajú aj s negatívnymi prejavmi od verejnosti, cirkevných predstaviteľov, politikov a političiek, ale aj ľudí zo štátnej a verejnej správy, vrátane nenávistných prejavov na sociálnych sieťach, nenávistných kampaní, stereotypizácie a stigmatizácie, znevažovania svojej profesionality, až po viaceré prípady fyzických útokov, prenasledovaní, či dokonca v niektorých prípadoch aj vyhrážania smrťou. S takýmito závažnými formami sa stretávajú najmä respondenti a respondentky, ktorí obhajujú ľudské práva LGBTI+ ľudí a Rómov a Rómok. Všetky tieto udalosti vytvárajú pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv nepriateľské prostredie, či už sú ich svedkami alebo obeťami.

67

Vo viacerých prípadoch okrem značného stresu, úzkosti a strachu a iných konzekvencií pre psychické a fyzické zdravie museli viacerí obhajcovia a obhajkyne ľudských práv priamo obmedziť aj viaceré aktivity, napríklad prestať zdieľať príspevky na sociálnych sieťach, poskytovať rozhovory pre médiá alebo iným spôsobom „tlmili“, skrývali a obmedzovali svoju činnosť. Týkalo sa to všetkých skupín obhajcov a obhajkýň ľudských práv, okrem obhajcov a obhajkýň ľudských práv ľudí so zdravotným znevýhodnením.

Ako nedostatočné sa javí aj povedomie o vnútroštátnych orgánoch nápravy a podpory pre obeť obťažovania, vyhrážania, diskriminácie alebo iných porušení ľudských práv. Respondenti a respondentky mali väčšinou slabé povedomie aj o možnostiach podpory vnútroštátnych ľudskoprávnych inštitúcií, vrátane Strediska, čo si vyžaduje posilnenie snáh o šírenie informácií a proaktívnu advokáciu smerom k obhajcom a obhajkyniam ľudských práv aj do budúcnosti.

Prístup k rozhodovaniu, participácia a spolupráca

Napriek niekoľkým pozitívnym skúsenostiam s konzultovaním obhajcov a obhajkyň ľudských práv na úrovni samospráv alebo počas tvorby národných politík sa dá prístup k rozhodovaniu a participácia menšinových obhajcov a obhajkyň ľudských práv, prípadne ich organizácií hodnotiť ako nedostatočný, nesystematický a obmedzený. Aj pri tvorbe legislatívy a politík, ktoré majú priamy dosah na život menšín v krajine, nebývajú respondentky a respondenti prizývaní do ich tvorby. Ak sa tak dialo, tak väčšinou iba na konci procesu, kedy už nemali relevantný dosah na tvorbu politík. Až na pár výnimiek teda príslušníci a príslušníčky menšín nemajú skúsenosti s participáciou na politickom procese, a už vôbec nie v prípadoch legislatívy alebo politík, ktoré sa týkajú iných ako priamo menšinových práv.

Respondenti a respondentky vyjadrili aj frustráciu z toho, že napriek ich expertíze, ich vedomosti bývajú často zaznávané.

68

Jednoznačne najčastejšie obhajcovia a obhajkyne ľudských práv spolupracujú s mimovládnyimi organizáciami, ktoré tvoria významnú podpornú sieť a poskytujú vzájomné poradenstvo a solidaritu. V niektorých prípadoch respondenti a respondentky ocenili aj spoluprácu s mestami a jednotlivými poslancami a poslankyňami na lokálnej alebo národnej úrovni, či starostami a starostkami, jednotlivými politikmi a političkami a úradníkmi a úradníčkami. Najmä obhajcovia a obhajkyne práv LGBTI+ ľudí považovali za veľmi podporujúce vyhlásenia a aktivity prezidentky Slovenskej republiky.

Prístup k finančným a grantovým schémam, inštitucionálna podpora

Vo všeobecnosti sa dá povedať, že Slovenská republika neposkytuje dostatočnú, dlhodobú a systematickú finančnú a inštitucionálnu podporu pre občiansku spoločnosť alebo jednotlivých obhajcov a obhajkyne ľudských práv. Podľa respondentov a respondentiek je väčšina finančných programov zameraná na podporu jednotlivých projektov, je dočasná a nevytvára dostatočné možnosti na inštitucionálny rozvoj kapacít mimovládnych organizácií a obhajcov a obhajkyň ľudských práv. Hlavne obhajcovia a obhajkyne ľudských práv, ktorí sa združujú v menších organizáciách uviedli aj nedostatok kapacity s uchádzaním sa o väčšie grantové schémy, napríklad eurofondy (týka sa to najmä obhajcov a obhajkyň ľudských práv Rómov a Rómok alebo LGBTI+ ľudí). Obhajkyne a obhajcovia ľudských práv, ktorí sa venujú rodovej rovnosti, reportovali ako kritickú

aj stratu prístupu k dotačnej podpore Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR od roku 2021.

Viacerí respondenti a respondentky obhajujúci práva LGBTI+ ľudí a Rómov a Rómok vyjadrili aj potrebu existencie národných podporných štruktúr – buď ako existenciu styčných bodov na jednotlivých ministerstvách alebo pri Úrade vlády Slovenskej republiky, alebo strešnej mimovládnej organizácie, ktorá by sieťovala všetky mimovládne organizácie (napríklad rómske alebo LGBTI+ organizácie) a vytvárala skupinový tlak na zmenu politík.

Podporné mechanizmy obhajcov a obhajkyň ľudských práv

Stredisko sa zaujímalo aj o to, čo alebo kto respondentom a respondentkám pri ich práci najviac pomáha. Až na niekoľko výnimiek obhajcovia a obhajkyne ľudských práv hovorili o veľkom vypätí a pocitoch vyhorenia, vyplývajúcich z náročnosti práce, nestabilnej finančnej podpory, nenávistných prejavov a z politickej situácie na Slovensku vrátane retrogresie práv a obmedzovania demokratického priestoru. Najčastejšie spomínanými mechanizmami podpory boli potom kolegovia a kolegyne, iné ľudskoprávne organizácie, partneri a partnerky, rodina a priatelia alebo viera. Obrannými mechanizmami sú najmä snaha o oddelenie pracovného a osobného života, vybudovanie „múru“ okolo seba, vzdelanie a skúsenosti a viera vo vlastnú expertízu alebo budovanie nových kapacít.

Zoznam odporúčaní

STREDISKO ODPORÚČA

VLÁDE SLOVENSKEJ REPUBLIKY:

LUDSKOPRÁVNE ZÁVÄZKY A POLITIKY:

- Implementovať príslušné medzinárodné, regionálne a vnútroštátne ľudskoprávne štandardy týkajúce sa ochrany a podpory obhajcov a obhajkýň ľudských práv, vrátane Deklarácie OSN o ochrancoch ľudských práv.
- Systematicky podporovať organizácie občianskej spoločnosti, ktoré združujú členov a členky obzvlášť znevýhodnených alebo intersekcionálne znevýhodnených obhajcov a obhajkýň ľudských práv, vrátane dievčat, trans obhajcov a obhajkýň ľudských práv, sebaobhajcov a sebaobhajkýň s intelektuálnym znevýhodnením a rómskych obhajcov a obhajkýň ľudských práv.

70

OCHRANA PRED NENÁVISTNÝMI PREJAVMI A NÁSILÍM:

- Zabezpečiť dostupnú a účinnú ochranu obhajcov a obhajkýň ľudských práv s cieľom predchádzať a vyšetrovať obťažovanie a zastrašovanie, hrozby, násilie a iné obmedzovanie ľudských práv, a to aj zo strany politikov, a zaručiť, aby mohli vykonávať svoju činnosť v bezpečných podmienkach.
- Zdržať sa a odsúdiť verbálne aj fyzické útoky na obhajcov a obhajkyne ľudských práv a proaktívne šíriť pozitívnu úlohu občianskej spoločnosti a obhajcov a obhajkýň ľudských práv.
- Vytvoriť národnú linku na podporu obhajcom a obhajkyňiam ľudských práv, ktorá by poskytovala odborné poradenstvo v krízových situáciách a poskytovala potrebné konzultácie v prípade ohrozenia súčinnosť pri preverovaní možného obmedzovania práv s inými orgánmi podľa kompetencií.

FINANČNÉ A ADMINISTRATÍVNE ZÁZEMIE:

- Prijat' udržateľnú a dlhodobú inštitucionálnu podporu vrátane finančných grantov pre organizácie občianskej spoločnosti a obhajcov a obhajkyne ľudských práv, vrátane dlhodobých grantov na vnútorný inštitucionálny rozvoj a administratívne a režijné náklady.
- Zabezpečiť, aby finančné prostriedky pre organizácie občianskej spoločnosti dostupné z grantových schém boli rovnako dostupné pre všetky organizácie, vrátane tých, ktoré sa venujú rodovej rovnosti, právam žien alebo právam LGBTI+ ľudí.
- Rozšíriť, zjednodušiť a sprístupniť grantové schémy pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv vrátane menších lokálnych organizácií a systematicky informovať o prebiehajúcich výzvach na predkladanie žiadosti o finančné prostriedky, a to aj v jazykoch národnostných menšín, v prístupných formátoch a ľahko zrozumiteľnom jazyku.
- Vytvoriť národný kontaktný bod pre organizácie občianskej spoločnosti a obhajcov a obhajkyne ľudských práv s cieľom poskytovať poradenstvo o možnostiach finančnej podpory a podpory pri žiadaní o finančné prostriedky, o plánovaných a prebiehajúcich legislatívnych procesoch a politikách a možnostiach participácie a konzultáciách pre ich tvorbu.
- Zachovať asignáciu dvoch percent daní z príjmu pre organizácie občianskej spoločnosti.

PARTICIPÁCIA NA TVORBE VEREJNÝCH POLITÍK:

- Systematicky vytvárať a podporovať participáciu obhajcov a obhajkyň ľudských práv na tvorbe ľudskoprávných alebo iných relevantných politík na národnej úrovni.
- Zastávať politiku otvoreného vládnutia, kde je expertíza a skúsenosti obhajcov a obhajkyň ľudských práv systematicky podporovaná, vypočítaná a zahrnutá do rozhodovania.

POSLANCOM A POSLANKYNIAM NÁRODNEJ RADY SLOVENSKEJ REPUBLIKY:

- Zamerať sa na tvorbu legislatívnych opatrení zameraných na zvýšenie podpory a bezpečnosti obhajcov a obhajkýň ľudských práv.
- Systematicky vytvárať a podporovať participáciu obhajcov a obhajkýň ľudských práv na tvorbe legislatívnych návrhov, vrátane vytvorenia kontaktného bodu pri NR SR.
- Zdržať sa a odsúdiť verbálne a fyzické útoky na obhajcov a obhajkyne ľudských práv a proaktívne šíriť pozitívnu úlohu občianskej spoločnosti a obhajcov a obhajkýň ľudských práv.

REGIONÁLNYM A MIESTNYM SAMOSPRÁVAM:

- Systematicky vytvárať a podporovať participáciu obhajcov a obhajkýň ľudských práv na tvorbe regionálnych a miestnych politík.
- Vytvárať príležitosti, vrátane finančnej a inštitucionálnej podpory regionálnych a lokálnych občianskych združení a obhajcov a obhajkýň ľudských práv, najmä tých, ktorí sú nedostatočne reprezentovaní na úrovni regiónu alebo mesta.
- Zdržať sa a odsúdiť verbálne a fyzické útoky na obhajcov a obhajkyne ľudských práv a proaktívne šíriť pozitívnu úlohu občianskej spoločnosti a obhajcov a obhajkýň ľudských práv.
- Zastávať politiku otvoreného vládnutia, kde je expertíza a skúsenosti obhajcov a obhajkýň ľudských práv systematicky podporovaná, vypočítaná a zahrnutá do rozhodovania o živote v meste a regióne.

Zoznam ďalších zdrojov

O obhajcoch a obhajkyňiach ľudských práv všeobecne:

Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: *Deklarácia o ochrancoch ľudských práv*, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders/declaration-human-rights-defenders> a v SJ na https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Defenders/Declaration/Slovak_declaration.pdf

Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms*, júl 2011, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Defenders/CommentarytoDeclarationondefendersJuly2011.pdf>

Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders*, Margaret Sekaggya, A/HRC/25/55, 23. december 2013, dostupné v AJ na <https://www.girlsrightsplatform.org/fr/entity/g2wo4044714?page=1>

Úrad OBSE pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (ODIHR): *Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders*, 2014, dostupné v AJ na <https://www.osce.org/files/f/documents/c/1/119633.pdf>

73

Úrad OBSE pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (ODIHR): *The Situation of Human Rights Defenders in Selected OSCE Participating States*, 2021, dostupné v AJ na https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/493867_0.pdf

Komisár pre ľudské práva Rady Európy: *Human Rights Defenders in the Council of Europe Area: Current Challenges and Possible Solutions*, 29. marec 2019, dostupné v AJ na <https://rm.coe.int/hr-defenders-in-the-coe-area-current-challenges-and-possible-solutions/168093aabf>

projekt neon: *Ako sa žije ľudskoprávnym ochrankyniam a ochrancom na Slovensku*. Kvalitatívny výskum, 2023, dostupné na https://www.researchgate.net/publication/369901631_Ako_sa_zije_ludskopravnym_ochrankyniam_a_ochrancom_na_Slovensku_-_kvalitativny_vyskum

Human Rights House Foundation: *Rights of Defenders: Principles and standards protecting and empowering human rights work*, 2023, dostupné v AJ na <https://humanrightshouse.org/wp-content/uploads/2023/11/2023-Rights-of-Defenders.pdf>

Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv žien:

Globálna aliancia národných ľudskoprávných inštitúcií (GANHRI): *The Marrakesh Declaration. "Expanding the civic space and promoting and protecting human rights defenders, with a specific focus on women: The role of national human rights institutions"*, dostupné v AJ na https://ganhri.org/wp-content/uploads/2019/11/Marrakech-Declaration_ENG_-12102018-FINAL.pdf

Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: *Information Series on Sexual and Reproductive Health And Rights. Women Human Rights Defenders*, 2020, dostupné v AJ na https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/SexualHealth/INFO_WHRD_WEB.pdf

Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Situation of women human rights defenders*, A/HRC/40/60, 10. január 2019, dostupné v AJ na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/004/97/PDF/G1900497.pdf?OpenElement>

74

UN WOMEN: *Recommendations on the Protection of Women Human Rights Defenders at Risk in Migration Contexts*, 2022, dostupné v AJ na <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/Recommendations-on-the-protection-of-migrant-women-human-rights-defenders-en.pdf>

Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv LGBTI+ ľudí:

Komisár pre ľudské práva Rady Európy: *Human Rights of LGBTI People In Europe: Current Threats to Equal Rights, Challenges Faced by Defenders, and the Way Forward*, 8. december 2021, dostupné v AJ na: <https://rm.coe.int/human-rights-of-lgbti-people-in-europe-current-threats-to-equal-rights/1680a4be0e>

Obhajcovia a obhajkyne ľudských práv Rómov a Rómok:

Poradňa pre občianske a ľudské práva: *Na ceste k spravodlivosti: Príbehy Rómov a Rómok, ktorí sa postavili proti diskriminácii a inému porušovaniu svojich ľudských práv*, 2023, dostupné na <https://poradna-prava.sk/publikacie/na-cestech-k-spravodlivosti/>

Ivanco, Štefan: „Násilné sterilizácie na Slovensku: Dvadsať rokov odvahy a angažovanosti rómskych žien“, *Romano džaniben*, 26. ročník, 2/2019, s. 127-141, dostupné na <https://www.dzaniben.cz/files/10070aaa-b08396398e3e964c7bfc87f8.pdf>

Iné skupiny obhajcov a obhajkýň ľudských práv:

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva: *Skúsenosti so zastrašovaním, šikanovaním alebo iným obmedzovaním práv v dôsledku občianskej angažovanosti v oblasti životného prostredia. Správa z konzultácií s MVO*, 2022, dostupné na https://www.snslp.sk/wp-content/uploads/Sprava-z-konzultacii-s-MVO_enviro.pdf (environmentálni aktivisti a aktivistky)

Komisár pre ľudské práva Rady Európy: *Environmental Rights Activism and Advocacy in Europe Issues, Threats, Opportunities*, 2021, dostupné v AJ na <https://rm.coe.int/environmental-rights-activism-and-advocacy-in-europe-issues-threats-op/1680a1e360> (environmentálni aktivisti a aktivistky)

Bille Larsen, Peter: *Conservation NGOs at risk. The International Union for Conservation of Nature (IUCN) and shrinking environmental civic spaces*, február 2022, dostupné v AJ na <https://www.unige.ch/gedt/files/7616/4621/6157/LarsenConservationNGOsAtRisk.pdf> (environmentálni aktivisti a aktivistky)

75

Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Margaret Sekaggya*, A/HRC/19/55, 21. december 2011, dostupné v AJ na <https://digitallibrary.un.org/record/719453?ln=en> (environmentálni aktivisti a aktivistky, deti a mládež, novinári a novinárky)

Výbor OSN pre práva dieťaťa: *Day of General Discussion (DGD) 2018. Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders*, 2018, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/events/days-general-discussion-dgd/2018/2018-day-general-discussion-protecting-and-empowering> (deti a mládež)

Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *At the heart of the struggle: human rights defenders working against corruption*, A/HRC/49/49, 28. december 2021, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc4949-heart-struggle-human-rights-defenders-working-against> (obhajcovia a obhajkyne ľudských práv venujúci sa téme korupcie)

Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv: *Refusing to turn away: human rights defenders working on the rights of refugees, migrants and asylum-seekers - Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders*, A/77/178, 18. júl 2022, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a77178-refusing-turn-away-human-rights-defenders-working-rights-refugees> (obhajcovia a obhajkyne ľudských práv ľudí na úteku)

Občianska spoločnosť:

Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti: *Analýza socioekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a trendov rozvoja občianskej spoločnosti*, 2020, dostupné na https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/vyskum_neziskoveho_sektora_a_obcianskej_spolocnosti/2020/ANALYZA_NP%20VYSKUM_17.12.2020_FINAL.pdf

Koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2030, dostupné na https://www.minv.sk/?ros_kros_2030

76

Akčný plán Koncepcie rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2026, dostupné na https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/2022/kros_2022_2030/AP%20KROS%202022-2026.pdf

Agentúra EÚ pre základné práva (FRA): *Protecting civic space in the EU*, 2021, dostupné v AJ na https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2021-protecting-civic-space_en.pdf

Agentúra EÚ pre základné práva (FRA): *Europe's civil society: still under pressure. Update 2022*, 2022, dostupné v AJ na <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/civic-space-2022-update>

Podpora duševného zdravia:

The Rights Practice: *Talking about Mental Health. A Handbook for Civil Society*, október 2021, dostupné v AJ na <https://www.rights-practice.org/Handlers/Download.ashx?IDMF=933fa839-9a55-4d80-80c0-4a097cc023b6>

Amnesty International: *Staying Resilient While Trying to Save the World (Volume 2): A Well-Being Workbook for Youth Activists*, 2021, dostupné v AJ na <https://www.amnesty.org/en/documents/act10/3231/2020/en/>

Thomas, Tess: „*Protecting your mental health and well-being while speaking out*“, 5. januára 2022, dostupné v AJ na <https://assembly.malala.org/stories/protecting-your-mental-health-while-speaking-out>

Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva: *Manual on human rights monitoring: Chapter 12. Trauma and self-care*, 2011, dostupné v AJ na <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Chapter12-MHRM.pdf>

Participácia na tvorbe verejných politík:

Centrum pre výskum etnicity a kultúry: *Mladí ľudia z menších. Identita, dôvera, vylúčenie, participácia*, 2022, dostupné na <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2022/11/Erasmus-analyza-final.pdf>

Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti: *Hlas menších. Dvanásť prípadových štúdií zo zapájania zraniteľných skupín do tvorby verejných politík*, 2020, dostupné na https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/2020/publikacie/Hlas%20mensin_publikacia%20USV%20ROS_NP%20PARTI.pdf

Kontakty

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva

Na Stredisko sa môžete obrátiť pre ďalšie informácie, alebo v prípade ak sa cítite byť diskriminovaný/á v rôznych oblastiach života, napríklad v práci, vo vzdelávaní, pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti, či pri poskytovaní tovarov a služieb.

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva
Laurinská 18, 811 01 Bratislava , tel: +421/2/208 501 14,
e-mail: info@snslp.sk,
web: <https://www.snslp.sk>

Osobitný spravodajca OSN pre situáciu obhajcov ľudských práv

78

Na osobitného spravodajcu sa môžete vy alebo vaša mimovládna organizácia obrátiť v prípade porušovania ľudských práv vás alebo osôb, ktoré zastupujete (s ich súhlasom). Obrátiť sa na tento mandát OSN môžete v anglickom, francúzskom alebo španielskom jazyku pomocou formulára na stránke <https://spsubmission.ohchr.org> alebo emailom na hrc-sr-defenders@un.org.

web: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders> a <https://srdefenders.org>